

1925 чылдың август
31-де үнүп эгелээн

ШЫН

Ниитилел-политиктиг солун

№ 84
(18046)

2011 чылдың
июль 28,
четверг

Садар өртээ
5 рубль.

e-mail:shyntuva@mail.ru; shyntuva@yandex.ru

Чоннуң каш дакпыр байырлалдары

УРАЛГА ТОДАРАДЫП ЧУГААЛАШКАН

ТАР-ның тургустунганындан бээр 90 чылынга болгаш республиканың малчыннарының «Наадым-2011» байырлалдарын эрттирер талазы-биле оргкомитеттин алынга байырлал хемчеглериниң планын сайгарып чалашкан. Ону Чазак Даргазының оралакчызы А.Дамба-рак удуртуп эрттирген.

13-15 хуннеринде эртер байырлалдарның хуннерин-тура-массалыг, өөрөдиге спортчу улуг хемчеглер Оларның аразында "Дүр" республиканың аныяк-инновация чыыжы "Тыва — ениң девискээри" деп хем-р. Бо хуннерде оон ажыл-газы Таңды кожуунда эр-да республиканың кожуун-ан болгаш студент аныяк-землячестволарындан эн-иин дээн аныяк салгал турар.

байырлалдың албан-езу-штайгы кезээ август 12-де рүнениң тургустунганының да шиитпирни бир дугаа-арлаан төгүлүг чер Таңды

кожууннуң Кочетов сумузунга эгелээр. Август 13-те ТАР-ның 90 чылынга тураскааткан спортчу мар-гылдаалар байырлалды каастаар. Оларның бирээзи делегейниң көшкүн чоннарының национал хү-режинге делегей чергелиг маргыл-даа эң-не улуг сонургалды бол-дураы чугаажок. Оон соонда ты-ва хүреш маргылдаазынга респу-бликаның шыырак дээн мөгелери күжүн шенежир.

Малчыннарының республика Наадымының байырлыг хемчеглери база-ла август 13-15 хуннеринде чергелештир эртер. Кызыл хоорай-дан 9 км черде Тос-Булакка өглер конкурзу, көдээ ишчилерниң мөө-рейлиг оюннары — кидис салыры, чеп эжери дээн ышкаш оюннар,

күш-ажылчы чедишкнерлиг бол-ган мурнакчы малчыннары шаң-наары аалчыларны сонургадаыр.

Август 15-те "Кидис байырла-лы" делегейниң II фестивалынга кидистен онзагай хуулгаазыннар-ны кылып болурун республиканың чурттакчылары-даа көөр аргалыг.

Байырлалды эрттиреринге рес-публика бюджетинден 22 млн. рубльди аңгылаан. Ол саң-хөөнүң чамдызын найысылалды чаагай-жыдарынга, Кочетов суурга чедир автоорукту септээринге, респу-бликаның муниципалдыг тургуз-ларының девискээрлерин ногаан-чыдарынга үндүрер. Ниити чарыг-далдарже хоочуннары болгаш бүдүрүлгелерниң мурнакчыларын шаңнаарын, оон иштинде чемпион малчыннарга шаңнал болур өглер-ниң өрткөтери база кирген. А дет-кикчилерниң ачы-дузазы-биле "Азия төвү" тураскаалдың чанынга база Тос-Булакка байырлалдың фейерверктери "чечектелирин" байырлалдың эрттирикчилери планнаан.

Бистиң корр.

Сиген кезилдези

ТЕРГИИДЭЭН КОЖУУНГА — ТРАКТОР...

Сиген кезилдези көдээ иштиң кижилеринге шалып иң үези дээрзин олар эки билерлер. Бо чылын малга белеткелин 187400 тоннаны белеткээр сорулга көдээ ишчилерниң мурнунда салдыган.

ткен чылын шак ол-ла га 179390 тонна сиген-ди белеткээр болгаш мал үр ажып, чамдык черлерге и артыкшылдыг болганын улур. Бо чылда онзагай бир чеми болур тарымал сиген иң улгаттырып, оон чаагай алыры планнаттыган.

Республиканың Көдээ ишчилериниң чер ажылы, ация болгаш техниктиг килдизиниң начальниги В. иң берген медээзи-биле республиканың кожуун, ында мал ажылдыглар бо 7115 черниң сигенин кес-1 га черде 5965 тонна сиген ерин бөлген. Сиген белет-талазы-биле эң мурнунда кожуун чоруп олурар.

5 га черден 1487

тени кезип, пла-хуузу күүседип ийги черде Тес-е Таңды кожуун-уп, тус-тузунда а сигени белет-кү черде — Би-и ийги черни кожууннардан тонна эвээшти

тонна, көдээ ажыл-агыйлары 796 тонна сигенин кескен.

Мал чемин белеткээр чугула кампанияда 2206 кижжи хаара туттунган. Ылаңгыя каа-хемчилер-

Бистиң республикада мал чеми белеткээриниң шалыпчы айып июль 1-ден август 31-ге чедир чарлаан. Көдээниң ишчилери — шалып иште.

ден 376 кижжи ол ажылда хаара тут-тунганы — өске кожууннарга үлегер-чижек-тир.

Республиканың девискээринде доктаамал чаыстап каап турары сиген кезилдезинге шаптык болуп

турза-даа, мал чеми болур сиген-ширбиинди кончук хоолулуг турар үезинде кезип алыр дээш көдээ ажыл-агый специалистери, тус чер-ниң муниципалдыг тургузуглары-ның удуртукчулары улуг ажылды чорудуп турар. Тыва Республи-каның Чазааның чарлааны шалыпчы айда — июль 1-ден август 31-ге че-дир эң-не хөй мал чемин белет-кээр, "Мал чемин белеткээр тала-зы-биле Тыва Республиканың эң шалыпчы муниципалдыг району" база "Мал чемин белеткээр талазы-биле Тыва Республиканың эң тер-гийн муниципалдыг бюджет албан чери" деп номинацияларынга ти-лээр-биле көдээ ишчилер шупту сиген кезилдезинче кирген, кайда-даа ажыл чымыштыг.

Тергииндээн кожуунга трактор бээр, а бюджет албан черлеринге 60 муң, 50 муң, 40 муң рубльдин акша шаңналдарын тыпсыры бо чылын көрдүнгөн.

Айлаң МОНГУШ.

Монгуш-тайгажылар — сиген кезилдезинде

Тыва Республиканың Чазаанда

ЧОННУҢ КАДЫКШЫЛЫ — ЧУГУЛА АЙТЫРЫГ

Июль 26-да Тыва Республиканың Чазааның ээлчеглиг хуралы Тыва Республиканың Чазааның Даргазының бирги оралакчызы В.М.Бартына-Садының удуртулгазы-биле болуп эрткен. Хуралга Чазак кежигүннери, аңгы-аңгы яамыларның төлээлери, албан черлериниң болгаш организацияларның удуртукчулары киришкен.

Хүн айтырыына ниитизи-биле чээрби хире айтырыгны чугаа-лашкан. Бир дугаарында "Тыва Республиканың Чазааның дугайында" Хоойлузунга эдилгелерни кылырының болгаш утка-шына-рынга немей чүүлдерни кириериниң талазы-биле Тыва Республиканың юстиция сайыды Ш.Ч.Монгуштуң кылган илеткели хүлээп алдыган.

Оон соонда Тыва Республи-каның кадык камгалал болгаш социал хөгжүлдө сайыдының оралакчызы В.П.Хайжок Тыва Республиканың чурттакчы чонунуң 2010 чылда кадыкшыл байдалының дугайында Күрүне илеткелиниң болгаш 2011-2013 чылдарда өкпе аарыына удур немелде хемчег-лерни чорударының талазы-биле республиканың тускай програм-мазын бадылаарының айтырыг-ларын көдүргөн. Бирги төлөвилел-дин кол сорулгазы — чурттакчы чонга күрүне илеткелин таныш-тырары, оларның чоокку эрткен үеде кадыкшылының деңгелин билип алыры, амгы болгаш келир үеде кадык камгалалынче ботта-рының талазындан улуг кичээнгей угландыраарына ажыктыг. Илет-келде республиканың чурттакчы чонунуң хөй кезинде кандыг аарыглар-биле аарып турарын то-дарады бижээн, таблицааларда көр-гүскен. Эң-не хөйү-биле тынар ор-ганнар аарыгларындан 1000 хамаа-тыга хамаарыштыр алырга, 235,8 кижжи аарып турар. Ийи дугаар чер-де бертип кемдээр болгаш хо-ранналган таварылгалар (96,2), а үште хан эргилдезиниң аарыглары (87,8) нептеренгей. Сөөлгү чылда тынар органнар аарыгларындан аараан кижилерниң саны оон мур-нунда чылдарда бүртүктетирген-нерден кызырылган. Оон чылда-гааны — чоннуң шак ыңдыг аарыг-лардан хөй аарывайн барганында-даа эвес, оларның аптекаларда ян-зы-бүрү эм-дом көвүдээни-биле эмчи дузазын чугула хереглевейн турарында. Оон ыңай ажылдап турар улус аары бергенде, моон мурнунда ышкаш аарып турган деп эмчи справказы езугаар шалың тө-левирин долузу-биле албас апар-ган. Ылаңгыя хуу бүдүрүлгө черле-риниң ажылдакчыларынга "аараан дээш" акша төлөп бербес болгай.

Халдавырлыг, инфекциялыг аарыглар чурттуң социал-эконо-миктиг байдалының экижээни база профилактиктиг, санитар-гигиена, эпидемияларга удур хемчеглери

чорудуп турары-биле эки түңнел-дерни көргүзүп турар. Наркома-ниядан аарып турар улустун саны 2006 чылга деңнээрге, 2010 чылда 25,7 % эвээжээн болза, арагага хандыкшыл аарыы ол-ла чылдарда 35% өскөн деп демдегледип турар. Оон аңгыда илеткелчи инвалид-терге ачы-дуза, ие-чаштың кадык-шылы, эрге-ажыын камгалаары, чамдык тускай категорияларга хамааржыр хамаатыларга чугула эмчи хандырылганы, "Кадыкшыл" национал төлөвилелдин боттан-дырылганы, чоннуң кадыкшылының ниити демдээ, келир үеде кандыг байдалга келириниң баш бурунгаар тодараткан чижек-көргүзүглери дээш, оон-даа өске кижжи бүрүзү билип алгы дег чугула айтырыглар-га тодаргай харыыларны берген. Кадык камгалалының акшаланды-рышкынының талазы-биле күрү-нениң хамаатыларга халас медици-на дузазын көргүзөр магадылалы 2010 чылда 2818,7 млн. рубль болган. Оон иштинде бюджеттен — 1182,0 млн. рубль, ыяал-ла эмчи камгала-лының хөреңгизинден 1636,7 млн. рубль чарыгдаттыган. Мындайг хе-вирлиг сан-чурагайларны үндүрүп тургаш кылган солун илеткелди чон удавас дыңнаар. Кожууннарың чагырга черлери бир ай дургузунда тус-тузунда девискээрлеринге күрүне илеткелин чонга дыңнадыр ажылдарны организастаарынга ка-дык камгалал ажылдакчыларынга таарымчалыг байдалды тургузар.

Төлөвилел Россия Федерация-зының Хоойлузунуң 41 чүүлүнге үндөзилеттинген. Ында айтыканы езугаар кижжи бүрүзү кадык кам-галалын, медицина дузазын алыр эргелиг. Акша-хөреңги айтырыы нарын турза-даа, бистиң респу-бликада медицина адырынче улуг кичээнгейни салып, болур-чогуур аргалар-биле чоннуң кадыкшылын камгалаар, экижидер ажылдарны чорудуп келген. Ынчалзажок чурт-такчы чонда чамдык аарыгларның бары, харын-даа нептереп турары чажыт эвес.

Чижээлээрге, республика өкпе аарыының талазы-биле Сибирь фе-дералдыг округтун болгаш Россия Федерациязының деңгелинде эң бедик сан-чурагайны көргүзүп турар. Ол дээрге кончук багай түңнел-дир. Чурттакчы чонун 197,0 хамаатызы азы 100 000 кижиниң 618-зи өкпе аарылыг болуп турар.

(Уланчызы 2-ги арында).

ЧОННУҢ КАДЫКШЫЛЫ – ЧУГУЛА АЙТЫРЫГ

(Тончүзү. Эгези 1-ги арында).

Оларның аразында чаш уруглар база бар, 60-69 хуузу – социал камгалал чок хамаатылар: ажил чоктар – 42-48% (оларның иштинде 7-10%-у – тодаргай чурттаар чери чок кижилер), инвалидтер – 9-10%, пенсионерлер – 10-11%. Эң-не хөйү-биле ажилдаар үезинде 25-44 хар назынында аныктар аарып турар. Республикада туберкулез аарыындан чок болуп турарларның саны Россия көргүзүглеринден 5 катап хөй. Бо сан-түн ук айтырыгның чидини бадыткап, хүнү-биле шийтирлээр негелдени тургускан (таблицада).

Новосибирскиниң өкпе аарыының эртем-шинчилел институдунун көргүзүглерин-биле алырга, бир эвес Тыва Республикада өкпе аарыында удур демисел бо хевээр турар болза, 2013 чылда аарыгның 100% непереп болурунун барымдаазы бар. Бо байдалдан чайлаар дизе, ук төлөвилелди амыдыралга херек кырында боттандырат. А

хемчеглер чорудуп, өкпе аарыында акшаландырышыкын чокта канчалдаа болдунмас. Баш бурунгаар санап турары-биле, бир аарыг кижиниң чаңгыс хүнде эм-дом, эмчиниң ажылының хөлезини дээн чижектиг чарыгдалдарына ниитизи-биле 1500 рубль үнер. А ол аарыг кижиге, эвээш-ле дизе, 6 ай дургузунда эмнедир ужурлуг. Ынчап кээрге, 270, 180 рубль-биле бир аарыг кижиниң сегип үнер аргазы бар. Ынчалза-даа арга-дуржулгандан алыр болза, шак мынчаар эмнеткен 100 кижиниң колдуундала чүгле 30-и кадыкшылын эгидип алыр. Үр үеде эмчиге чыдарына таарымчалыг байдал турар болза эки. Ынчангаш чыдар эмнелгелерниң септелгезин чорударына база акша-хөрөңги негеттинер. Өкпе аарыгларын тодардыр тускай аппараттар чедишпес, чамдык кожуннарда эргижирээн машиналарны солугуру күзенчиг.

Ниитизи-биле республикага өкпе аарыын чавырылдыларына

2012-2013 чылдарда 134 264,0 муң рубль херек. Програмада организастыг, методиктиг, профилактиктиг хемчеглер чорударының, кадрларны белеткээр азы оларны эде белеткээринин, туберкулезка удур албан черлериниң материал-техниктиг баазасын чаартып тургузанының айтырыглары кирип турар. Оон иштинде хоочураан аарыглыг 60 кижиге чыдып эмнедир хосписти ажыдары көрдүнгөн. Черле ынчаш өкпе аарыы өске аарыглардан эмнедир берге, непереп тараары дүргени-биле ылгалдыг. Ынчангаш көдүртүнгөн айтырыг кончуг чөптүг болганындан ол республиканың келир чылгы бюджет акша-хөрөңгизин-биле шийтирлеттинер дээрзин чугаалашкан.

Шынап-ла, чоннуң кадыкшылы – оларның социал байдалын тургузар, а социал хөгжүлдө – кандыг-даа күрүнениң быжыг туружу, чедип алыры кол сорулгаларының бирээзи болгай.

Шончалай МААТЫ-ООЛ.

Тыва Республикада өкпе аары (100 муң чурттакчыга хамаарыш)

Девискээри	2006 ч.	2007 ч.	2008 ч.
Россия	82,6	83,3	85,1
Тыва Республика	206,5	183,3	185,5
Кызыл хоорай	165,8	152,4	146,2
Бай-Тайга кожун	238,4	212,5	234,0
Барыын-Хемчик кожун	392,8	382,0	340,2
Чөөн-Хемчик кожун	173,8	241,0	224,1
Каа-Хем кожун	286,0	142,0	251,5
Кызыл кожун	245,4	241,8	270,3
Мөңгүн-Тайга кожун	212,3	65,0	32,0
Өвүр кожун	12,8	88,6	88,6
Бии-Хем кожун	199,0	162,2	179,6
Сүт-Хөл кожун	165,3	81,5	103,9
Танды кожун	163,7	142,3	148,2
Тере-Хөл кожун	382,1	109,9	491,8
Тес-Хем кожун	143,3	151,1	159,7
Тожу кожун	297,8	214,5	130,6
Улуг-Хем кожун	223,2	182,0	108,3
Чаа-Хөл кожун	172,5	124,0	276,0
Чеди-Хөл кожун	228,7	176,8	276,3
Эрзин кожун	202,1	142,4	82,2

Найыралдың быы

ТЫВА ЧУРТУ ЧАРАШ САКТЫЫШКЫН БОЛУП АРТИ

Шаанда өгбелеривис «Чаш кижиге буян кылып чоруур кижиге келир назынында бурган болуп төрүттүнер» деп чугаалажыр чораан. Шынап-ла, ындыгларга Тыва Республиканың Дээди Хуралының депутаты, тыва-моол «Найырал» ниитилелиниң Президентизи Шолбан Идамчапович Кыргысты хамаарыштырып болур.

Чолдаш кынныр сынныг, карактарының оду чайнаан, арнында үргүлчү хүлүмзүрүг долган чоруур бо акыйны Тываның барык шупту булуннарындан бичии чаштар таныыр дээр болза, хөөрем болбас боор. Ш.И.Кыргыс Улуг Хуралдың депутатынга өскөн-төрээн чурту Эрзин кожундан чаңгыс эвес удаа соңгудуп, соңгукчуларының идегелин долзуу-биле чаалап алган. Эрткен соңгудууда база-ла бүзүрелдиги-биле соңгуктан. Оон чажыды чүдөл? Ында кандыг-даа чажыт чок. Соңгукчуларының хүн бүрүде амыдыралында таваржып кээр кандыг-даа берге айтырыгларын чогуур үезинде шийтирлежи, чону-биле тудуш чоруурунда. Ш.И.Кыргыстың болгаш оон эш-өөрүнүн деткимчези-биле чединмес өг-бүлениң ажы-төлү, өскүс-чавыс уруглар Россияның улуг хоорайларына, дыштанып, чурттуң Президентизинин Чаа чыл елказынга киржи, кадыын быжыглар-биле курорттарга дыштанып тургулаан. Ол дээрже депутаттың боттук ажил-ижинин чүгле чаңгыс чижээ-дир.

Ш.И.Кыргыс май айда тыва-моол «Найырал» ниитилелиниң шугуму-биле кожавыс Убса-Нур аймакта делегей чергелиг «Кызыл крест» организациязының даргазы Э.Дуламсүрэн-биле кады ажилдажылганың керээзин чарганнар. Керээниң бирги чүүлүнде ийи чурттуң уругларын чайгы дыштанылга үезинде дыштандыраары, турскаалдыг, бойдус-чурумалдыг черлери-биле таныштыраары, уругларның аразында найыралчы харылзааны быжыглар, бот-боттарының езу-чаңчылдарын, культуразын, дылын өөренири болган. Ийи чурттуң уругларын солугтур дыштандыраар чаагай чаңчыл бешки чыл уламчылдап турар болгаш оон мурнундаагы чылдарга деңнээрже,

дыштаныр уругларның саны чылдың-на өзүп турары өөрүнчүг. Ол дээрже ийи чурттуң аразында найыралчы харылзааның доңу улам быжыгып турарын магадылап турар. Келир чылгы дыштанылгада Тывадан бир бөлүк уруглар Моолдун найысылалы Улан-Батор хоорайда делегей чергелиг уругларның «Найрамдал» аттыг дыштанылга лагеринге дыштаныры база көрдүнүп турар.

Чаңчыл болган солчулга бо чылдың июль айның ортан үезинде болган. Тывадан 20 өөреникчи 2 башкы кожавыс Убса-Нур аймакта уругларның «Хархираа» аттыг дыштанылга лагеринге, Моолдан база ол-ла хире уруглар, башкылар «Байлак» лагеринге дыштанганнар. Дыштанылганың сөөлүгү хүннөринде тыва уруглар Улангом хоорай-биле таныжып, Успа хөлге эштип дыштанганнар. Моол уруглар Кызыл хоорайның турскаалдыг черлери-биле таныжып, «Сүбедей» спорткомплекске дошка чуңгулап, Национал музей-биле танышканнар.

Музей соонда моол өөреникчилеринин болгаш башкызының кайы хире дыштанганын сонугурап айтыраар аргалыг болдуvus.

Улангом хоорайның 1-ги ортумак школазының орус дыл башкызы Зогсох Нина: — Тыва чуртунга өөреникчилерим-биле ийиги удаа кээп дыштанып турарым бо. Бисти «Байлак» лагериниң ажилдакчылары кончуг эки уткуп хүлээп алды. Уругларның дыштанылганын солун кылдыр эрттирип турарына сеткилимден таарзындым. Тыва коллегаларывыстан өөренир чүүлдер хөй-дүр. Спортчу болгаш культура оюн-тоглааларына киржи, тыва-моол уругларывыс аразында чоок таныжып, шынап-ла, мага хандыр дыштанып

Уруглар чаныптарының мурунда чурукка тырттырып алганнар.

алдывыс. Уруглар бот-боттарының аразында дылга бергеджирип турза-даа, каш-ла хонук боттарына ижигип, сагыш-сеткили-биле чоокшужаы бергеннер. Бисти үдеп турда, чарлып чадап куспактажып ыглажы бээрже, олар хамаанчок бистер безин караавыстың чажын тудуп шыдавадывыс. Бистиң уругларывыстың сеткилинге тыва чурту чараш, чаагай сактыышкын болуп артып калган. Бо чаагай чаңчыл кажан-даа ара соксавазын база организатор Шолбан Идамчаповичинин буянныг ажил-чорудулгазынга моон-даа соңгаар чүгле чедишикни күзээр-дир мен.

3-кү класстың өөреникчизи Хилэнбаатар Тамир: — Тыва чуртунга бир дугаар кээп тур мен. Маңаа дыштанырынга дыка эки-дир. Маңаа келгеш, дыка хөй тыва эштерлиг болганымга өөрүп тур мен. Оларның-биле чуртумга чеде бергеш, Интернет таварыштыр үргүлчү чагаалажыр мен. Чайын дошка бир дугаар чуңгуладым. Ол менээ дыка солун болду. Аалымга чеде бергеш, кырган-авам, авам,

ачам болгаш дунмаларымга, хондур-даа болза, хөөрөп бээр мен. Келир чылын эки өөренип тургаш база катап албан келир мен.

9-ку класстың өөреникчизи Даваадорж Ариунаа: — Тыва чуртун оон мурнунда бистиң чуртувус дег ховуланчак чер деп бодап турган мен. Тываның бойдузунун чаражын магадап ханмадым. Дыштанылга үезинде дыка хөй тыва эштерлиг болдум. Тыва ырылар база өөренип, тыва эштеривиске моол ырлыр өөредип бердивис. Тывалар каш домактар-даа өөренип алдым. Бодум ырларына ынак болгаш келир чылгы школамның ыры конкурсуна тыва эштеримниң өөредип бергени ырызын ырлап киржир кылдыр бодап алдым. Тыва эштерим-биле харылзаамны үспейн, үргүлчү Интернет четкизи таварыштыр чагаалажыр мен. Тыва чуртунун алдар-аттыг кижилерин, аң-меңин, төөгүзүн музейниң дел-

гелгелерин дамчышты алдывыс. Биске мын кежикти шаңнаан Кы даргага маңаа келге теримниң мурнундан генимни илереттим.

10-гу класстың Отгон Ариухан: — 3 Тывага дыштанып чорден дыка хөйну ды Эштеримниң чугаазыналгаш, чедип келге өөрүп тур мен. Олардан-даа ам хөйну к алдым. Школамны доо өөренир деп шийтип Чонуустун келир үе салгалы болур чаш көргүзүп чоруур аж депутат даргалыг бол тыва чонга, чырык адааргап тур мен. Си чонга, четтирдим. Баз рашкыже!

Бичин моол уругларның йөрээл сөзүнге каттыжы Идамчаповичиге моон-даа соңгаар улуг-улуг чедип күзеп каалыңар!

БЕЖЕН ЧЫЛДАР ЭРТКЕН-ДАА БОЛ...

Бежен чылдар дээрге кижини назыны-биле чижегер үе. 1961 чылда школа доозары ындыг-ла конкичээнгей ээлээр хире болушкун эвес ышкаш. ычалза-даа бистерге, Тээли ортумак школазының чангы 10 "б" класының доозукчуларынга, клavyстың удуртукчузу башкыыс Василий Михайлович Сбродовтун 50 чылдар дургузунда бистерни, штайгы өөреникчилерин, утпааны онзагай.

кайгамчык, езулуг педагог иң дугайында ооң Тывага иң бүдүүзүнде бижиксиди эң баштай удурткан тыва ың арткан өөреникчилеуужуп, сөөлгү катап республикаалдап кээри чадавас. Үе ве туттурар эвес, бистер выс-биле кырыдывыс — й Михайлович чеден ажыг, а бистерниң харывыс база-ен чедип турар. Школаны индан бээр 50 чыл болган, ужуражыр дугайында база башкыыс иди үндүр-истиң клavyыска Василий ович, амгы үеде Уралдың инбург хоорай) педагогика университетиниң профес-зун хуусаалыг келгеш, баш-ылын эгелээн. Чартык чүс-рунгаар Рязань хоорайга институтун дооскаш, Тыва-мнуг областың ырак ко-да ортумак школага долу-терлиг, кыптыгып чоруур-ялыг болгаш чүткүл-сору-карлыг оол бооп чедип кел-дунуң эртеми — физиканы лавышаан, доозукчу клас-энип алган. Башкылар чурт-арак бажының бир өрээ-үр үеде Тээлиге күш-куль-ашкылаан Алексей Конд-ич Анпилогов-биле кады-и турдулар.

темин болгаш кичээлден-р хемчеглерни сонуургадып-инден аңгыда, сеткилин-дан-на боор ийин, ол удат-илдар-биле тааржып, билчир-ин. Василий Михайлович-ге чоок, класста "боттуң", оолдарның спорт шөлүңге-йнаар эжи турду. Класстың-ындан, уругларындан шко-елиг чик атлетика, коньки-аңнаар маргылдааларга-деп турар спортчу демни-га тургустунган. 1961 чылда-ни доостурган соонда, -сеткили саарзыкталып-аа, башкыыс Тывадан чо-

рупкан. Ынчалза-даа өскээр чоруп-кан-даа болза, экизине бергени-Бай-Тайгадан, баштайгы өөреник-чилеринден болгаш башкы эште-ринден сагыжы ыравас болган. Соңгу Уралда Карпинск хоорайга-ажылдап тургаш, 1964 чылдың чай-гы шөлээзиниң үезинде сагынганы-Тээли суурга келгеш, кады ажил-дап турганы башкыларга база-өөреникчилерге ужурашкан. Ооң-соонда-даа, он-он чылдар эрткен-де, Тывага үш удаа кээп чораан. 2008 чылда бөлүк өөреникчилери-биле кады Тээлиниң улуг, чаа шко-

Чагысклассчыларывыс, ортузунда башкыыс Василий Сбродов.

Клavyыстың спортчу команды.

лазынга барган. Немелде өөре-дилге черлери туруп турар, ынчан-эрги шагда чалгынналып, тарадыр-ужуп үнген уявыс — школавыс-бажыңнарын сактып, барып көрген-бис. Башкыыс бир дугаар доос-турган өөреникчилериниң салым-хуузуңуң, амыдыралының дуга-йында чагаа, телефон дамчыштыр-сонуургап, билип алыр. Чаа чыл азы-төрүттүнген хүн байырлалдарында-байыр чедирерин черле утпас.

Амгы үеде университетте ажил-давышаан, башкылаашкын методи-казының талазы-биле бижээн ажил-

дарыңа улай, коллегалары-биле улуг-класс өөреникчилеринге болгаш-абитуриентилерге херектиг "Сло-варь-справочник по физике" деп-номну бижээш, чырыкче үндүрген.

Ам болур ужуражышкын-биле-холбаштыр 50 чылдар бурунгаар-доосканывыс класстың дугайында-айтып көрейн. Он кыс, он оол —-чээрби кижини турган бис. Бөгүн-артканнарывыс — алды кырган-ава, ийи кырган-ача — сес кижини-бис. Өске оранче чоруй барганнарың-аразындан бежи башкылап, ийизи-тудугжулап, бирээзи эмчи болуп,

артканнары саң-хөө, эрге-хоойлу-органнарынга ажилдап чорааннар. Клavyыс даргазы Тамара Сат-идепкейлиг, хөй-ниитичи башкы, хөй ажы-төлдүг ие чораан. Кириш-пес-кылышпас чүвези чок, школа-концерттериниң идепкейлиг кир-жикчизи, сорукур болгаш сеткили-ажык Анатолий Артаа эмчи эртеми-чедип алгаш, төрөөн кожуунуңуң-эмнелгезинге үр үеде ажилдаан. Чүдөн-даа чыда калбас, семисси-мээринден адаа арай аар ышкаш-сагындырар, "Пьер Безухов" деп-шолалыг Баланчай Иргит совет-са-дыг институтун доозуп алгаш, эконо-мистеп, хөй чылдарда республика-ның Саң-хөө яамызының контро-ль-ревизия эргелелинге ажилдап-чорду. Спортка болгаш хөгжүм хе-рекселдеринге ойнаарыңа салым-чааяныг Базыр-оол Дукар чүгле-класска эвес, школага көскү тур-ган. Ынчан аныктарның кежээлери-баян-биле үдеттирер турган, элек-трилиг хөгжүм болгаш үн күштел-дирер аппаратура деп чүвени бил-бес-даа турган бис. А Базыр-оол-чааскаан аккордеонга ойнавы-шаан, орус, тыва, кинолардан дам-чып келген ырыларны танцы кежээ-зи төңгүжө ырлаар турду.

Школа дооскандан бээр 50 чыл-эрткенде, эвээш санныг-даа болза, база катап ужуражыр дээш чыгып-келир бис. Кашпагай, эрес чаңныг-Лариса Маадыр биле пөрүк, маа-

жым Дакчыл Иргит, класстың спорт-чу кыстары — башкы ажылының-хоочуннары, томаанныг, биче сет-килдиг Успун Роза — хоочун бух-галтер, эпиг-чөптүг Мария Степан — профэвилелдер ажылының идеп-кейжизи, класстың спортчу кыс-тарының баштыңы, өөрзүрөк, ча-зык чаңныг Ачиймаа Таргын ко-жуун библиотеказын эргелекчилеп, ам-даа библиотека ажылын сал-байн, культура-массалыг хемчег-лерде киржип чоруур. Класстың-чараш кыстарының бирээзи, пө-рүксүмээр Нина, фамилиязы Күжү-гет ышкаш чүве ийин, совхозка-ажылдап чорааш, пенсияже үнгеш, көдээ сумуда чурттап чоруур-су-раглыг. Клavyыс оолдарының эң-чурумнуу болгаш томаанны — Киров Дилак кожуун чагырыкчы-лап, Социал хандырылга яамызы-ның сайыдының оралакчызынга-ажылдап чорду. А бо чүүлчүгешти-чагысклассчыларының даалгазы-биле белеткээн Содунам Манзыла — класстың комсомол организа-кчызы, инженер эртеми чедип-ал-гаш, көдээ ажил-агының техниктиг-хандырылга бүдүрүлгелеринге, ко-жуун эргелелинге, яамызынга-болгаш республиканың күрүне-башкарылганың органнарының-аппарадынга ажилдаанын илеткеп-көрейн.

Содунам САЛЧАК,
күш-ажылдың хоочуну.

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ЧАЗААНЫҢ ДАРГАЗЫНЫҢ ЧАРЛЫКТАРЫ

Тыва Республиканың-ыгуразының алдарлыг-дакчызы» хүндүлүг атты-Баторовага тыпсырының-дугайында

а Республиканың профес-уран чүүлүнүң болгаш тус-режилдиг кадрлар белет-иң хөгжүлдесинге ачы-ха-и дээш «Тыва Республи-культуразының алдарлыг-дакчызы» хүндүлүг атты-Республиканың Культура-ның Бурят Республиканың-рафия колледжизиниң кон-йстер башкызы Дарима-новна Баторовага тыпсыр.
Кызыл хоорай
1 чылдың май 13 №73

иелелгениң 65 чылы»-аалдыг юбилейлиг хөрөк-дээ-биле шаңнаарының-дугайында

а Республиканың аныяк сал-иң дайынчы-патриотчу, ин-ионалчы болгаш күш-ажыл-изидилгезинге салышкыны-аза культура болгаш уран

чүүл адырынга хөй чылдарда-ак сеткилдиг ажылы дээш «Тиелел-гениң 65 чылы» тураскаалдыг-юбилейлиг хөрөк демдээ-биле-Республиканың улусчу чогаадыл-га төвү болгаш хостуг үе» күрүне-албан чериниң килдис начальниги-Зоя Доржуевна Монгушту шаң-наар.

Кызыл хоорай
2011 чылдың май 20 №76

Тыва Республиканың Чазаның-Даргазының Хүндүлел бижи-биле К. Д. Күжүгетти-шаңнаарының дугайында

Чурттакчы чоннуң социал-камгалал адырынга чедишкенини-болгаш хөй чылдарда ак сеткилдиг-ажылы дээш Тыва Республиканың-Чазаның Даргазының Хүндүлел-бижи-биле Тыва Республиканың-Тере-Хөл кожуунуң назы чет-пээннериниң социал хоргадал төвү»-күрүне албан чериниң кол бухгал-тери Кара-кыс Дыртай-ооловна-Күжүгетти шаңнаар.

Кызыл хоорай
2011 чылдың июнь 10 №79

«Тыва Республиканың-алдарлыг ажилдакчызы»-хүндүлүг атты М.Б. Ондарга-тыпсырының дугайында

Чурттакчы чоннуң социал-камгалал адырынга ачы-хавыязы-болгаш хөй чылдарда ак сеткилдиг-ажылы дээш «Тыва Республи-каның алдарлыг ажилдакчызы»-хүндүлүг атты Тыва Республиканың-Кадык камгалал болгаш социал-хөгжүлдө яамызының кол специа-лизи Марина Бавуевна Ондарга-тыпсыр.

Кызыл хоорай
2011 чылдың июнь 10 №80

Тыва Республиканың Чазаның-Даргазының Хүндүлел бижи-биле К.Ч. Аракчааны-шаңнаарының дугайында

Кадык камгалал адырынга хөй-чылдарда ак сеткилдиг ажылы-дээш Тыва Республиканың Ча-заның Даргазының Хүндүлел-бижи-биле «Тыва Республика-талазы-биле медицина-социал экс-пертизаның кол бюрону» федерал-дыг күрүне албан чериниң педиатр

эмчизи Клара Чоодуевна Арак-чааны шаңнаар.

Кызыл хоорай
2011 чылдың июнь 14 №88

Эмчи ажилдакчызының хүнүңге-тураскаадып, Тыва-Республиканың кадык-камгалалының-ажылдакчыларын-шаңнаарының дугайында

Кадык камгалал адырынга ачы-хавыязы база хөй чылдарда-ак сеткилдиг ажылы дээш «Тыва Рес-публиканың кадык камгала-лының алдарлыг ажилдакчызы»-хүндүлүг атты Кызыл хоорайның-«Хоорай поликлиниказы» муниципалдыг кадык камгалал албан-чериниң ортопед эмчизи Маадыр Сан-дыпович Кууларга; республи-каның «Республиканың психиатрия-эмнелгези» күрүнениң кадык кам-галал албан чериниң палатаның эм-чи сестразы Нина Георгиевна-Шубинага тыпсыр.

Тыва Республиканың Чазаның-Даргазының Хүндүлел би-жи-биле республиканың «Суд-

медицина» экспертизаның бю-розу» күрүнениң кадык камгалалы-ның тускай хевирниң албан чериниң-эмчизи Валентина Павловна-Васьяни; Кызыл хоорайның-«Хоорайның уруглар поликлиника-зы» кадык камгалалдың муниципалдыг албан чериниң кол эмчи-зиниң оралакчызы Светлана Ива-новна Емельяновичини; Тыва Рес-публиканың «Перинаталдыг төвү» күрүнениң кадык камгалал албан-чериниң эмчи сестразы Валентина-Норбуевна Монгушту; Респуб-ликаның «Республиканың №3 эм-нелгези» күрүнениң кадык камгалал-албан чериниң лаборант эмчизи-Людмила Ивановна Рудинаны; «Чаа-Хөл кожуунуң төп эмнел-гези» муниципалдыг кадык камга-лал албан чериниң терапевт эмчизи-Татьяна Кыргысовна Севекти-шаңнаар.

Кызыл хоорай
2011 чылдың июнь 14 №87

Тыва Республиканың Чазаның-Даргазы Ш. КАРА-ООЛ.

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ЧАЗААНЫҢ ДОКТААЛДА

Тыва Республиканың ажил-чорудулгазының өске-даа хевирлерин хайгаараар болгаш лицензиялаар талазы-биле албанның дугайында Дүрүмнү бадылаарының дугайында

2011 чылдың январь 25 №39 Кызыл хоорай

Тыва Республиканың Чазаның Даргазының 2010 чылдың декабрь 7-де "Тыва Республиканың күүсекчи эрге-чагырга органнарының структуралыгын дугайында" №230 Чарлыында дүштүр Тыва Республиканың Чазаның доктаадыры болза:

1. Тыва Республиканың ажил-чорудулгазының өске-даа хевирлеринин ажил-чорудулгазын хайгаараар болгаш лицензиялаар талазы-биле албан дугайында коштунган Дүрүмнү бадылаар.

2. Күжүн чидирген деп санаар:

- Тыва Республиканың Чазаның 2007 чылдың декабрь 17-де "Тыва Республиканың Чазаның чамдык доктаалдарында өскерилгелерни кирир дугайында болгаш Тыва Республиканың ажил-чорудулгазының өске-даа хевирлерин күрүнөдөн таарыштырар болгаш лицензиялаар талазы-биле албанның дугайында Дүрүмнү бадылаар дугайында" № 1069 доктаалының 1 пунктузун;

- Тыва Республиканың Чазаның 2008 чылдың сентябрь 2-де "Тыва Республиканың ажил-чорудулгазының өске-даа хевирлерин күрүнөдөн таарыштырар болгаш лицензиялаар талазы-биле албанның дугайында Дүрүмгө өскерилгелерни кирир дугайында" № 499 доктаалын;

- Тыва Республиканың Чазаның 2008 чылдың декабрь 12-де "Тыва Республиканың өөредилге адырында хайгаарал болгаш контроль талазы-биле албанның дугайында Дүрүмнү бадылаар дугайында" №725 доктаалын;

- Тыва Республиканың Чазаның 2009

чылдың март 25-те "Тыва Республиканың өөредилге адырында хайгаарал болгаш контроль талазы-биле албанның дугайында Дүрүмгө өскерилгелерни кирир дугайында" № 111 доктаалын;

- Тыва Республиканың Чазаның 2009 чылдың сентябрь 30-де "Тыва Республиканың ажил-чорудулгазының өске-даа хевирлерин күрүнөдөн таарыштырар болгаш лицензиялаар талазы-биле албанның дугайында Дүрүмгө өскерилгелерни кирир дугайында" № 477 доктаалын;

- Тыва Республиканың Чазаның 2009 чылдың декабрь 30-де "Тыва Республиканың ажил-чорудулгазының өске-даа хевирлерин күрүнөдөн таарыштырар болгаш лицензиялаар талазы-биле албанның структуралыгын бадылаар дугайында" № 663 доктаалын;

3. Тыва Республиканың Чазаның Даргазының 2010 чылдың декабрь 7-де "Тыва Республиканың күүсекчи эрге-чагырга органнарының структуралыгын дугайында" №230 Чарлыында болгаш бо доктаалга дүштүр Тыва Республиканың хоолжудулгазын чурумчудар сорулга-биле, албанның ажил-чорудулгазына хамааржып турар нормативтиг эрге-хоойлу актыларының төлөвилелин Тыва Республиканың Чазанга, Тыва Республиканың ажил-чорудулгазының өске-даа хевирлерин хайгаараар болгаш лицензиялаар талазы-биле албан кирир.

4. Бо доктаалды "Шын" болгаш "Тувинская правда" солундарга парлаар.
Тыва Республиканың Чазаның Даргазының бирги оралакчызы Ш.ИРГИТ.

Тыва Республиканың Чазаның 2011 чылдың январь 25-те №39 доктаалы-биле бадылаан

Тыва Республиканың ажил-чорудулгазының өске-даа хевирлерин хайгаараар болгаш лицензиялаар талазы-биле албанның дугайында ДҮРҮМ

1. Ниити дүрүм

1. Тыва Республиканың ажил-чорудулгазының өске-даа хевирлерин хайгаараар болгаш лицензиялаар талазы-биле албан (моон сонга - албан) Тыва Республиканың күрүнө эрге-чагыргазының күүсекчи органы болур өөредилге адырында контрольду болгаш хайгааралды болгаш этилдиг спиртти, алкоголь болгаш спирт холумактыг продукцияны сайгарарын, кара болгаш өңүг металлды белеткээр, болбаазырадыр болгаш сайгарар база медицина ажил-чорудулгазының аңгы хевирлерин лицензиялаар талазы-биле хүлээлгени Россия Федерациязының хоолжудулгазынга дүштүр боттандырып чорудар.

2. Албанның долу ады — Тыва Республиканың ажил-чорудулгазының өске-даа хевирлерин хайгаараар болгаш лицензиялаар талазы-биле албан (кыскалаткан ады — Трин лицензиялаар талазы-биле албан).

3. Албан Тыва Республиканың Чазаның эргелелинге турар.

4. Албан бодунун ажил-чорудулгазынга Россия Федерациязының Конституциязын, федералдык конституция хоойлуларын, федералдык хоойлуларын, Россия Федерациязының Президентизинин болгаш Россия Федерациязының Чазаның актыларын, Тыва Республиканың Конституциязын, Тыва Республиканың конституция хоойлуларын, Тыва Республиканың Чазаның Даргазының болгаш Тыва Республиканың Чазаның актыларын, өске-даа нормативтиг эрге-хоойлу актыларын база бо доктаалды удуртулга болдурар.

5. Албан бодунун ажил-чорудулгазын күрүнө эрге-чагыргазының федералдык органнары, Тыва Республиканың күрүнө эрге-чагырга органнары, тус чер бот-башкарылга органнары, хөй-ниити каттыжышкыннары болгаш өске-даа организациялар удур-дидир харылзаалыг боттандырып чорудар.

II. Бүрүн эргелери

6. Албан ажил-чорудулганың адырында тургустунган дараазында бүрүн эргени боттандырып чорудар:

6.1. Өөредилге адырында хайгаарал болгаш контроль талазы-биле;

6.2. Тыва Республиканың девискээринде турар өөредилге албан черлеринин адырында Россия Федерациязының хоолжудулгазын сагыыры дээш күрүнө хайгааралын

(эртем болгаш өөредилге адырында хайгаарал талазы-биле хүлээлгени боттандырып турар, күүсекчи эрге-чагырганың федералдык органнарының эргезинге хамааржып өөредилге албан черлеринден аңгыда) болгаш өске-даа өөредилге ажил-чорудулгазын боттандырып турар организацияларга боттандырып чорудар база өөредилге адырында эргелеп-башкарылганы боттандырып, өөредилге адырында Россия Федерациязының хоолжудулгазының хажыдышкыннарын эдер талазы-биле хемчеглерни алып, ооң иштинде айтылган өөредилге албан черлеринге, ол организацияларга, оларның тургузукчуларынга, тус чер бот-башкарылга органнарынга тодараттылган хажыдышкыннарын эдер дугайында бижимел дыннадышкыннарын бээр, ындыг сагындырылганын күүселдези дээш контролду өөредилге адырында боттандырып чорудар.

6.1.2. Тыва Республиканың девискээринде өөредилге албан черлеринге өөредилгениң шынарының күрүнө контролун (эртемниң болгаш өөредилгениң адырында хайгаарал талазы-биле хүлээлгени боттандырып чорудар, күүсекчи эрге-чагырганың федералдык эргезинге хамааржып өөредилге албан черлеринден аңгыда) федералдык күрүнө өөредилгениң стандарттарынга, федералдык күрүнө негелдезинге дүштүр негелдени болгаш бердинген стандарттарның хажыдышкынын эдер талазы-биле хемчеглерни алып, ооң иштинде айтылган өөредилге албан черлеринге, оларның тургузукчуларынга тодараттылган хажыдышкыннарын эдер дугайында бижимел сагындырылганын бээр болгаш ындыг сагындырылганын күүселдези дээш контролдаар;

6.1.3. Тыва Республиканың девискээринде турар өөредилге албан черлеринин күрүнө аккредитациязын болгаш өөредилге ажил-чорудулгазын лицензиялаары (эртем болгаш өөредилге адырында хайгаарал талазы-биле хүлээлгени боттандырып чорудар, күүсекчи эрге-чагырганың федералдык органнарынга эргезинге хамааржып, өөредилге албан черлеринден аңгыда) профессионал белеткелдин программаларының сайгарылгазын боттандырып чорудар структурлуг кезектерин болгаш Тыва Республиканың девискээринде турар өөредилге организацияларының ажил-чорудулгазын лицензиялаар

база өөредилге албан черлеринге быжыг-латтылган ажил-чорудулгазының дугайында медээлер кирип турар, күрүнө аккредитациязының девискээр медээлер системазын тургузар, чорудар болгаш ажыглаарын хандыраар;

6.1.4. Эртеминин дугайында, эртем чадазының дугайында болгаш эртем адының күрүнө майының документилеринин бадыткалы;

6.1.5. Лицензияның негелдезин болгаш байдалын Тыва Республиканың девискээринде турар өөредилге албан черлеринин сагып турары дээш контролдаар. Бир эвес лицензияның негелдезинин болгаш байдалының хажыдышкынын болдурган таварылгада тодараттылган хажыдышкынын эдер дугайында бижимел сагындырыгны өөредилге албан черинче чорудар болгаш хажыдышкынын эдер хуусаазын тургузар;

6.1.6. Албан черинин бергени өөредилге ажил-чорудулгазын чорудар эргениң лицензиязының даңзызын чорудар база албан черинин быжыглааны өөредилге албан черлеринин күрүнө аккредитациязының дугайында херечилелдин даңзызын база;

6.1.7. Өөредилге адырында Тыва Республиканың болгаш Россия Федерациязының хоолжудулгазын сагыыры дээш контроль болгаш хайгааралдың түңнелин анализин боттандырып чорудар, ону сайзыраңгайжыдар талазы-биле саналды белеткээр;

6.1.8. Өөредилге адырында контроль болгаш хайгааралдың талазы-биле күрүнө девискээр информация системазын тургузар, чорудар болгаш ажыглаар талазы-биле ажилды организаастар;

6.1.9. Берген субвенцияның чарыгдалының дугайында квартал санында отчетту, дамчыдып берген бүрүн эргезинин айтырылганының талазы-биле албанның нормативтиг эрге-хоойлу актыларының экземляры, оларны тургускан таварылгада тускай сорулгалыг баш удур көргүзүлгелерин чедип алганының дугайында, өөредилгениң шынарын контрольдаар адырга федералдык баазалыг медээлерни чорудары (ооң иштинде баазалыг медээлер), бүрүн эргезин дамчыдып бергенин боттандыраар долу болгаш шынарының дээш контролга болгаш хайгааралга эргежок чугула өске-даа документилерни болгаш медээлерни, эртем болгаш өөредилге адырында хайгаарал талазы-биле хүлээлгени боттандырып чорудуп турар, күүсекчи эрге-чагырганың федералдык органнарынче кирир.

6.1.10. Отчетту болгаш өске-даа медээлер документилеринин чылдазын, чыып алырын болгаш болбаазырадып ажилдап кылырын тургустунган чурум-биле боттандыраар, ооң иштинде кирери кызыгаарлыг, өөредилгениң шынарының контролунуң адырын;

6.2. Медицина ажил-чорудулгазының аңгы хевирлерин лицензиялаар талазы-биле;

6.2.1. Дараазында ажил-чорудулганың аңгы хевирлерин лицензиялаар:

а) медицина ажил-чорудулгазы дээш кадык камгалал организацияларының муниципалдыг болгаш хуу системаларының (бедик технологтуг медицина дузазын чедирер талазы-биле ажил-чорудулгадан аңгыда);

б) фармацевтика ажил-чорудулгазы (кадык камгалалының федералдык организацияларының болгаш эм-таң дериг-херекселин мөөнү-биле садарын боттандырып турар организацияларның ажил-чорудулгазындан аңгыда);

в) ажил-чорудулгазы наркотиктиг болгаш албаарадыр чүүлдер-биле сайгарары-биле холбашкан (кадык камгалалының федералдык организацияларының болгаш эм-таңны мөөнү-биле садарын организастап турар организацияларның ажил-чорудулгазындан аңгыда);

6.3. Ажил-чорудулганың аңгы хевирлерин контрольдаар болгаш лицензиялаар талазы-биле:

1) алкоголь продукциязын садары;

2) кара металлдар ломуң белеткээри, болбаазырадыры болгаш сайгарары;

3) өңүг металлдар ломуң белеткээри, болбаазырадыры болгаш сайгарары;

6.3.2. Кара болгаш өңүг металлдарны белеткээр, болбаазырадыр болгаш сайгарарында лицензияның негелдезин болгаш байдалын сагыыры дээш контроль;

6.3.3. Арага продукциязын үүрмектеп садарының лицензиязын бээринин негелдезин сагыыры дээш контроль база берген лицензияның күрүнө бүртүкелин чорудары, лицензияны күш чок болдурары азы ону

соксадыры;

6.3.4. Тыва Республиканың арага болгаш спирт холумактыг шынарын контрольдаары-биле хемчеглерни чорудуу адырында деткимчени бээр;

6.3.5. Тыва Республиканың арага продукциязын үүрмектеп гайында декларация бээрин, тургузар болгаш арага үүрмектеп садарында декларация бээрин;

6.3.6. Тыва Республиканың арага продукциязын үүрмектеп гайында лицензиязын чурумун база бодунун эргезинин хемчээр бот-башкарылга органнарының организацияларга методиктиг ажилдап кылыр;

6.3.7. Ведомствонун адырында турар организацияларның ажил-чорудулгазының дугайында информация анализтээр болгаш түңнээр;

6.3.8. Ажил-агыгый субъект ажил-чорудулгазының эрге-хажыдышкынын болгаш экономизмин сайзыраңгайжыдар тасналдарны ажилдап кылыр болгаш адалаанда адырының хөгжүүлганын баш бурунгаар;

6.3.9. Ведомствонун адырында инвестицияны хаара тударынын тургузар, сайгарлыкчы ажил-чорудулгазын хөгжүлдээр;

7. Ажил-чорудулганың тургустунган бүрүн эргезин боттандыраар Албанның эргези:

7.1. Россия Федерациязының Тыва Республиканың хоолжудулгазын сагыыры дээш үнүүшкүнүг болгаш хайгаарал чорудары;

7.2. Чорудар документилеринин бадылаары;

7.3. Административтиг контрольду хажыдышкынын дугайында тургузар эрге-дужаалдыг болгаш тирген кижилерин даңзызын бадылаар;

7.4. Административтиг контрольду хажыдышкынын дугайында Россия Федерациязының кодекизинин чурумунга, административтиг контрольду хажыдышкынын дугайында оттурар;

7.5. Документилерге экспертизаны тандыраар, хыналдалар чорударында чугула документилерни болгаш дарааны негеп алып;

7.6. Өөредилге албан черлеринин (организацияларның) кижизидикчилерин гаш өөренип турарларга хыналдалар чорудар, өөредилгениң шынарын тизаны боттандыраар;

7.7. Ажил-чорудулганы чорудуу лицензияның долузу-биле азы талазы-биле ажил-чорудулгазы барган таварылгада Россия Федерациязының хоолжудулгазының негелдезинин тургузар, чок-ла болза, лицензияны боттандыраар;

7.8. Хоолжудулганы хажыдышкынын соксадыр база Россия Федерациязының хоолжудулгазында хажыдышкынын хемчеглерни алып сагындыраар болгаш профилактика адырында ажил-чорудулганын тургузар, адырында албан негелдени хуу сакчылар болгаш юридиктиг албан черлерин хажыткан уржуктарын чок кылыр болдурбазынче угланган хемчеглер ооң иштинде юридиктиг албан черлерин болгаш хуу сайгарлыкчыларже, тургузукчуларынче албан күүседилер бижимел дыннадылганын чорудар;

7.9. Албан ажилдакчыларының шынылгаларының хевирин тургузар чурум-биле ажилдап кылыр бадылаар;

7.10. Бодунун ажил-чорудулганы тандыраарда тургустунган чурум-биле хоойлу органнары-биле кады хөдөөлү;

7.11. Албанның эрге-хүлээлгезин хамааржып турар айтырылганын талаштайылбырны юридиктиг албан черлерин болгаш хуу кижилерге бээр;

7.12. Ажил-чорудулганын тургузар

ага, эртем болгаш өске-даа органи-
арны, эртемденнерни болгаш тускай
иг специалистерни хамааржып турар
игларны ажилдап кылырынга тургус-
чурум-биле кириштирер;
Ажыл-чорудулганын тургустунган
ага чөвүлээр болгаш эксперт орган-
тургузар (чөвүлелдер, комиссиялар,
ер, коллегиялар);
Эргежок чугула шенелделерни, экс-
пеларны, анализтерни болгаш үнелел-
чорударын тургустунган чурум-биле
алыр база ажыл-чорудулганын тур-
ан адырынга хайгааралды боттанды-
тырыглар талазы-биле шинчилел-

Тыва Республиканың республика
динден акша-хөреңгини алыр хүлээл-
оттандылар база албанны тударынга
бүрүн эргезин күүседиринге дамчы-
рган фелералдыг бюджеттен үндүрүп
субвенцияны;

Күрүнне чажыдындан тургустунган
терни бодунун бүрүн эргезинин
пинге камгалаарын хандылар;

Хамаатыларны хүлээп алырын бот-
ар, хамаатыларның дилеглерин үе-
олгаш долузу-биле сайгарып көөрүн
ар, ооң талазы-биле шийтирнни хү-
ыр болгаш Россия Федерациязының
жудулгазының тургускан хуусаа-
агыкчыга харыыны бээр;

Албанның мобилизация белеткелин
ар;

Албанның ажилдакчыларының,
иниң хамааты албан-хаакчыларының
сионал белеткелин, эде белеткелин,
илин бедидерин болгаш стажиров-
рын организаастаар;

Албанның ажыл-чорудулгазының
е чыгдынган архив документтерин
дыгжаар, учедун болгаш ажыглаар
биле ажилды Россия Федерациязы-
ойлужудулгазынга дүүштүр боттан-

Албанның херегелеринге барааннар
ар, ажилдар күүседир, ачы-дуза
ар чыгыглар салыр талазы-биле күрүн-
еызының хүлээлгезин боттандылар
жыл-чорудулганын тургустунган
ага күрүнне херегелеринге эртем-
ел ажилдарын чорударынга;

Ажыл-чорудулганын тургустунган
ага өске-даа хүлээлгелерни боттан-
бир эвес ындыг хүлээлгелер феде-
хоойлуларда, Россия Федерациязы-
резидентизинин болгаш Россия
циязының Чазаның актыларында,
еспубликаның хоойлуларында, Тыва
ликаның Чазаның Даргазының
Тыва Республиканың Чазаның
ында көрдүнген болза.

Ажыл-чорудулганы организаастаары
Албанны удуртукчу башкарар, ону
еспубликаның Чазаның Даргазы
жаалынга томуйлаар болгаш эрге-
ындан хостаар.

Албанны удуртукчузу албанның хүлээл-
болгаш бүрүн эргезинде салдынган
аларның күүселдези дээш хууда
алганы бодунга алыр.

Албанны удуртукчузу оралакчылыг
ону албанны удуртукчузунун
и-биле Тыва Республиканың Чазы
жаалынга томуйлаар болгаш эрге-
ындан хостаар.

Албанны удуртукчузунун оралакчызы
жаалдың регламентизинге дүүштүр
рге-хүлээлгезин боттандырып чору-
банны удуртукчузу түр чок турган
агада ооң хүлээлгезин албанның
чузунун оралакчызы күүседир.

**2011-2012 чылдарда Тыва Республикага көдээ ажил-
агыйны хөгжүдери болгаш көдээ ажил-агый
укуциязының, чиг эдинин болгаш аш-чем рыноктарын
чурумчудары» республиканың тускай сорулгалыг
программазын бадылаарының дугайында**

2011 чылдың январь 11 № 14 Кызыл хоорай
а Республиканың Чазаның док-
ы болза:

11-2012 чылдарда Тыва Республикага
ажыл-агыйны хөгжүдери болгаш
ажыл-агый продукциязының, чиг

**Тыва Республиканың Тес-Хем кожуун» муниципалдыг
онун административтиг комиссиязын тургузарының
дугайында**

2011 чылдың январь 27 № 58 Кызыл хоорай
а Республиканың 2006 чылдың июнь
Тыва Республиканың административ-

9. Албанның тургузуунда эргелелдер,
килдистер болгаш секторлар бар болур.

10. Албанның удуртукчузу:
10.1. Албанның ажыл-чорудулгазын
чааскаан удуртук;
10.2. Тыва Республиканың Чазанын
киирер:

- албанның дугайында Дүрүмнүн
телевилелин;

- албанның ажилдакчыларының эң үстүкү
санының болгаш күш-ажыл телевининин
фондузунун дугайында саналды;

- албанның ажыл-чорудулгазының
көргүзүлгери болгаш ажылының чыл планы
база ооң күүселдезинин дугайында отчет;

- албанның акшаландырышкынының
кезээнге Тыва Республиканың республика
бюджедин тургузарының талазы-биле санал;

10.3. Албанның ажилдакчыларын тургус-
тунган чурум-биле эрге-дужаалынга томуй-
лаар болгаш эрге-дужаалындан хостаар
база ажилдакчыларын шаңнаар, шаңнал
акша бээр дугайында шийтирнни хүлээп
алыр болгаш оларны чурум үрэни дээш
харысалгага онаар;

10.4. Күрүнениң хамааты ажыл-албанын
албан ажилдакчылары эртип турары-биле
холбаштыр күштүг болуп турар күрүнениң
хамааты албанының дугайында хоойлуга
дүүштүр шийтирлээр;

10.5. Тыва Республиканың республика
бюджединде көрдүнген акшаландырыш-
кынга дүүштүр бадылаан хемчээлинге ал-
банны тудар чарыгдалдың сметадын, ажил-
дакчыларның санын болгаш күш-ажыл теле-
вининин фондузунун хемчээлинге албанның
штаттыг чурумун бадылаар;

10.6. Чижек байдалдыг дужаалдарны
үндүрер, албанның ажыл-чорудулгазының
организациязының оперативтиг талазы-биле
болгаш өске-даа амгы айтырыгларның дужа-
алдарын болгаш айтышкыннарын
үндүрер;

10.7. Албанның ажилдакчыларының
аразында хүлээлгелерин хуваар болгаш
бадылаар;

10.8. Бодунун чорудулгазында болгаш
эргезинде турар айтырыглар талазы-биле
күрүнне эрге-чагыргазының болгаш тус чер
бот-башкарылга органнынга, өске-даа
албан черлеринге, организацияларга албан-
ны төлээп кирер, албанның мурнундан
бүзүредилге чокка хөделер.

11. Албанның ажилдакчылары күштүг
болуп турар хоойлужудулгага дүүштүр
харысалганы алыр.

12. Албан күштүг болуп турар хоойлу-
жудулгага дүүштүр бодунун мурнундан
хамааты эрге-хоойлу хамаарылгаларынга
киржир эргелиг, суд органнынга хары-
лакчы азы негекчи болур.

13. Албанның акшаландырышкын чары-
гдалын Тыва Республиканың республика
бюджединде көрдүнген акша-хөреңгиден
база күүселдезинге бүрүн эргезинге
дамчыдып берген федералдыг бюджеттен
үндүрген субвенцияның акша-хөреңгизинден
боттандылар.

14. Албан юридиктиг албан чери болур,
Тыва Республиканың күрүнениң сүлдө
демдээн чурасан таңмалыг болгаш бодунун
адын бижээн тургустунган хевир-биле кылган
таңмалыг болгаш бланкылыг база Россия
Федерациязының хоойлужудулгазынга
дүүштүр ажыткан агар санныг.

15. Россия Федерациязының хоойлужу-
дугазынга дүүштүр Тыва Республиканың
Чазаның Даргазының шийтирнни-биле ал-
банны дүжүрерин болгаш эде органи-
заастаарын чорудар.

16. Албанның турар чери — Тыва Респуб-
лика, Кызыл хоорай.

Республиканың Чазаның доктаадыры
болза:

1. Административтиг чурум хажыдыш-
кыннарын сайгарып көөрү-биле "Тыва Рес-
публиканың Тес-Хем кожуун" муниципалдыг
районун административтиг комиссиязын
(моон соңгаар - административтиг комиссия
дээр) тургузар.

2. Дараазында капсырылгаларны бады-
лаар:

административтиг комиссияның төгери
таңмазының үлегер-хевирин;
административтиг комиссияның сос-

**Тыва Республиканың Чазаның 2011 чылдың январь 27-де
№58 доктаалы-биле бадылаан**

"Тыва Республиканың Тес-Хем кожуун" муниципалдыг районун административтиг
комиссиязының таңмазының үлегер-хевирин бадылаар.

**Тыва Республиканың Чазаның 2011 чылдың январь 27-де
№58 доктаалы-биле бадылаан**

**«Тыва Республиканың Тес-Хем кожуун» муниципалдыг районун
административтиг комиссиязының
СОСТАВЫ**

Шолбан Романович Монге — аппарат
удуртукчузунун оралакчызы — Тес-Хем ко-
жуун чагыргазының организациястыг ажилдар
талазы-биле эргелелдин начальниги, даргазы
(чөпшээржилге-биле);

Аяс Викторович Кунзек — Тес-Хем
кожуун чагыргазының хөй-ниитинин айыыл чок
чоруу, хамааты камгалал база онза
байдалдар, чурум хажыдышкыннарынның
профилактиказын чорудар субъектилеринин
ажыл-чорудулгазын чурумчудар талазы-
биле килдистиң начальниги, даргазының
оралакчызы (чөпшээржилге-биле);

Анюта Васильевна Чооду — харысал-
галыг секретары (чөпшээржилге-биле);

Наталья Бичек-ооловна Балдан —
ФКЗА-ның Тес-Хем кожуунда салгырының
кол эмчизи (чөпшээржилге-биле);

Аян Май-оолович Иргит — Тес-Хем

**Инновация төлевилелдерин боттандылары-биле күрүнне
деткимчезин көргүзеринге шилилде конкурстун дугайында
дүрүмге өскерилгелер кириренин дугайында**

2011 чылдың июль 20 № 394 Кызыл хоорай
Тыва Республиканың Чазаның док-
таадыры болза:

1. Тыва Республиканың Чазаның 2008
чылдың май 28-те № 303 доктаалы-биле
бадылаан, Инновация төлевилелдерин
боттандылары-биле күрүнне деткимчезин
көргүзеринге шилилде конкурстун дуга-
йында дүрүмге дараазында өскерилгелерни
киирер:

1) 3.3.1 подпунктунун үшкү абзазында
"в" подпунктуну күжүн чидирген деп санаар;
2) 3.3.2. подпунктунун дөрткү абзазын
күжүн чидирген деп санаар;

**Тыва Республиканың ажыл-чорудулгазының өске-даа
хевирлерин хайгаараар болгаш лицензиялаар талазы-биле
албанның дугайында дүрүмге өскерилгелерни кириренин
дугайында**

2011 чылдың июль 11 № 454 Кызыл хоорай
Тыва Республиканың Чазаның док-
таадыры болза:

1. Тыва Республиканың Чазаның 2011
чылдың январь 25-те №39 доктаалы-биле
бадылааны Тыва Республиканың ажыл-
чорудулгазының өске-даа хевирлерин хай-
гаараар болгаш лицензиялаар талазы-биле
албанның дугайында дүрүмге дараазында
өскерилгелерни киирер:

6.2 пунктуну дараазында редакция-биле
бижиир:
"6.2. Хамаатыларның кадыкшылын
камгалаар адырда:"

"6.2.2. Кадык камгалал адырында феде-
ралдыг стандарттар-биле тургустунганы
медицина ачы-дузанын чидиргенинин шы-
нарынга дүүштүр контролду чорудар (ка-
дык камгалалының федералдыг организа-

**«Тыва Республиканың Эрзин кожуун» муниципалдыг
районун девискээринде көдээ ажил-агыйыга ажыглаар
категориялыг черлерни үлетпүр болгаш өске тускай
сорулгаларга ажыглаар черлер деп категорияже
шилчидеринин дугайында**

2011 чылдың июль 1 № 418 Кызыл хоорай.

Россия Федерациязының 2004 чылдың
декабрь 21-Черлерни болгаш чер участок-

тавын.

3. Тыва Республиканың Чазаның 2007
чылдың октябрь 3-те "Тыва Республиканың
Тес-Хем кожуун" муниципалдыг районун
девискээринге административтиг чурум
хажыдышкыннарынның херектеринин тала-
зы-биле административтиг комиссиязын
тургузарының дугайында" № 915 доктаалын
күжүн чидирген деп санаар.

4. Бо доктаалды "Тувинская правда"
болгаш "Шын" солуннарга парлаар.

**Тыва Республиканың Чазаның Дарга-
зының бирги оралакчызы Ш. ИРГИТ.**

**Тыва Республиканың Чазаның 2011 чылдың январь 27-де
№58 доктаалы-биле бадылаан**

"Тыва Республиканың Тес-Хем кожуун" муниципалдыг районун административтиг
комиссиязының таңмазының үлегер-хевирин бадылаар.

**Тыва Республиканың Чазаның 2011 чылдың январь 27-де
№58 доктаалы-биле бадылаан**

**«Тыва Республиканың Тес-Хем кожуун» муниципалдыг районун
административтиг комиссиязының
СОСТАВЫ**

кожуун талазы-биле хөй-ниитинин айыыл чок
чоруунун милиция начальниги (чөпшээр-
жилге-биле);

Чойганмаа Оюн-ооловна Дайы-оол —
"Тес-Хем биле Эрзин кожууннар талазы-
биле чер кадастры" ФКА-ның районнар ара-
зында килдистеринин начальниги (чөп-
шээржилге-биле);

Мартина Домуровна Куулар — Тес-Хем
кожуун чагыргазының экономика болгаш
сайгарлыкчы чорук эргелелинин начальниги
(чөпшээржилге-биле);

Сагаан-оол Арат-оолович Санчат —
"Тес-Хемнин арга-арыг ажил-агыйы" КА-
нын директору (чөпшээржилге-биле);

Валерий Михайлович Хажыылай — Тес-
Хем кожуун чагыргазының амыдырал хан-
дырылга талазы-биле кол специализи.

3) "5.2 пунктуда "2009-2010 чылдарда Ты-
ва Республикада инновация ажыл-чорудул-
газын хөгжүдериңге күрүнне деткимчези"
республиканың тускай сорулгалыг програм-
мазы" деп сөстөрни "ол саң-хөө чылында
инновация ажыл-чорудулгазын күрүннен
деткиринин талазы-биле хемчеглерге
республика бюджединден көрдүнгени-биле"
деп сөстер-биле солур.

2. Бо доктаалды "Тувинская правда"
биле "Шын" солуннарга парлаар.

**Тыва Республиканың Чазаның Дар-
газының оралакчызы А.МОНГАЛ.**

цияларынга көргүстүнген медицина дузазы-
ның база бедик технологиялыг медицина
ачы-дузазының шынарын контролдаа-
рындан аңгыда);";

7.2 пунктуну күжүн чидирген деп санаар;

7.9 пунктуда "Албанның ажилдакчыла-
ры" деп сөстөрни "күрүнениң хамааты алба-
нының эрге-дужаалдары эвес эрге-ду-
жаалдарны солуп турар күрүнениң хамааты
албан-хаакчылары болгаш ажилдакчылары
(дараазында — албанның ажилдак-
чылары);";

7.19 пунктуда "күрүнениң хамааты албан-
хаакчылары" деп сөстөрни ал кааптар.

2. Бо доктаалды "Тувинская правда"
болгаш "Шын" солуннарга парлаар.

**Тыва Республиканың Чазаның Дарга-
зының бирги оралакчызы С. ТЕН.**

**Тыва Республиканың Эрзин кожуун» муниципалдыг
районун девискээринде көдээ ажил-агыйыга ажыглаар
категориялыг черлерни үлетпүр болгаш өске тускай
сорулгаларга ажыглаар черлер деп категорияже
шилчидеринин дугайында**

2011 чылдың июль 1 № 418 Кызыл хоорай.

тарын бир категориядан өске категорияже
шилчидеринин дугайында" № 172-ФХ-ниң 15

чүүлүнүн 2-ги кезээн, Россия Федерациязын-
гың Чер кодекизинин 8 кезээнин 1 чүүлүн
удуртулга болдурга, "Тываның долгандыр
хүрээлел мониторингизи болгаш гидроме-
теорология талазы-биле республика төвү"
күрүнне албан черинин кириген дилээ-биле,
көдээ ажил-агыгынга ажыглаар категория-
лыг черлерни үлетпүр болгаш өске тускай
сорулгаларга ажыглаар черлерже шилчи-
деринин дугайында материалдарны өөренип
көргөш, Тыва Республиканың Чазааның
доктаадыры болза:

1. Эрзин кожуунун Эрзин суурнун соңгу-
барын кыдыында автооруктуң көвүрүүндөн
150 метр бедик черде 17:16:0302001:255

2010 чыл дээш уран чүүл болгаш культура адырынга Тыва Республиканың Чазааның Даргазының грантыларын тыпсырының дугайында

2011 чылдың июль 20 № 391 Кызыл хоорай

Тыва Республиканың Чазааның 2008 чыл-
дың июль 15-те "Уран чүүл болгаш культура
адырында Тыва Республиканың Чазааның
Даргазының грантыларын тургузарының
дугайында" № 441 доктаалы-биле, Тыва Рес-
публиканың Чазааның **доктаадыры болза:**

1. Уран чүүл болгаш культура адырында
Тыва Республиканың Чазааның Даргазының
грантыларын талазы-биле комиссияның
киргени, 2010 чылда уран чүүл болгаш куль-
тура адырында Тыва Республиканың Чазаа-

кадарстр дугаарлыг ниити шөлү 2001 дөр-
белчин метр черге гидрология постузун
тудуп, ажылгалга кириери-биле көдээ ажил-
агыгынга ажыглаар категориялыг черлерни
үлетпүр болгаш өске тускай сорулгаларга
ажыглаар черлер деп категорияже капсы-
рылга езугаар дамчыдар.

2. Бо доктаалды "Тувинская правда"
болгаш "Шын" солуннарга парлаар.

3. Бо доктаалдың күүселдезинин хынал-
дазын Тыва Республиканың Чер болгаш өңчү
хамаарылгаларының яамызынга дагзыр.

Тыва Республиканың Чазааның Дарга-
зының оралакчызы А.МОНГАЛ.

Тыва Республиканың Чазааның 2011 чылдың июль 20-де
№391 доктаалы-биле бадылаан

2010 чылда уран чүүл болгаш культура адырында Тыва Республиканың Чазааның Даргазының грантыларын алырынга конкурстун тиилекчилеринин

ДАҢЗЫЗЫ

Музыка уран чүүлү

Анай-Хаак Демир-ооловна Балбан-оол
— "Чаа-Хөл кожуунун Чаа-Хөл сумузуна
уруглартын уран чүүл школазы" уругларт
немелде өөредилге муниципалдыг өөредилге
албан черинде фортепиано клазының
башкызынга "Музыка делегейинче аян-
чорук" музыка абонементизи темалыг
концерт программаларын тургузары"
чогаадыкчы төлөвилели дээш 70 муң рубль;
Владимири Иванович Минин — "Р.Д. Кен-
денбил" аттыг ниити билигнин музыка-уран
чогаадылганының республика школа-интер-
нады" күрүнениң өөредилге албан черинин
директорунун оралакчызынга "Хуулгаазын
хылдар" деп уруглартын камерлиг ансамб-
лин тургузуп, оон концерт программанын бел-
леткээр талазы-биле чогаадыкчы төлөвилели
дээш 70 муң рубль;

Ольга Владимировна Рыжова — Кызыл-
дың уран чүүл колледжизинин директорунун
оралакчызынга "ТАР-ТАР үези аныктарның
көрүжү-биле: аныктарның хөгжүм шим-
чээшкени" чогаадыкчы төлөвилели дээш 70
муң рубль;

Эрес Маскыр-оолович Тартан-оол —
Тываның күрүнне филармониязының симфо-
никтиг оркестринин уран чүүл удуртук-
чузунга "Новосибирскинин филармониязы-
биле регионнар аразының культура сол-
чуушкуннары таварыштыр Тывага классик-
тиг музыканы сайзырадыры" төлөвилел
дээш 70 муң рубль.

Хореография уран чүүлү

Айлан Вячеславовна Дирчин — "Р.Д.
Кенденбил" аттыг ниити билигнин музыка-уран
чогаадылганының республика школа-интер-
нады" күрүнениң өөредилге албан черинин хо-
реография салбырының эргелекчизинге "ТАР-
ның тургустунганының 90 чылынга тураскаа-
дып, байырлалдың хореография сюжетин тур-
гузары" төлөвилел дээш 70 муң рубль;

Мерген Васильевич Монгуш — Тываның
ыры болгаш танцының "Саяннар" күрүнне ан-
самблинин балет артизинге "Пируэт" аттыг
эстрада танцыларының студиязын ажыдар
талазы-биле чогаадыкчы төлөвилели дээш 70
муң рубль.

Чурулга уран чүүлү

Айлана Дмитриевна Кыргыс — Респу-
бликаның Улусчу чогаадылга төвүнүн улусчу
уран чогаадылганының болгаш каасталга-
шимелде уран чүүлүнүн талазы-биле килдис
специализинге кидистен уран кылыглар
талазы-биле чогаадыкчы төлөвилели дээш 90
муң рубль.

Театр болгаш цирк уран чүүлү

Шончалай Одай-ооловна Саая — "Ак-
Довурак хоорай" хоорай округунун культу-
ра эргелелинин К. Сагды аттыг Культура ор-
дузунун уран чүүл удуртукчузунга "Көрүн-
чүк" аттыг юмор болгаш шоодугларның теат-
рын ажыдар талазы-биле чогаадыкчы
төлөвилели дээш 70 муң рубль.

Улусчу чогаадылга, уран дарган кылыглар

Уран Дииспейовна Натлит-оол — Чеди-
Хөл кожуунун культура болгаш сагыш-сет-
кил сайзыралының эргелелинин кожуунда
организастыг-методиктиг төвүнүн методи-
зинге "Шыян ам" уруглартын чогаадыкчы
студиязын тургузар төлөвилели дээш 70 муң
рубль;

Дугул-оол Хертекович Чамбал — "Му-
гур-Аксының уруглартын уран чүүл школа-
зы" уругларт немелде өөредилге муници-
палдыг өөредилге албан черинин башкы-
зынга "Соңгу чүктүн уругларты" концерт про-
грамманын "Мөңгүн-Оваа" уруглартын
аас чогаал ансамблин тургузар чогаадыкчы
төлөвилели дээш 70 муң рубль.

Кино

Ангырак Викторович Ховалыг — Тыва-
ның национал оркестринин директорунга
"Культура — амыдыралдың кадык ову-
р-хевир дээш" деп баннерлерни болгаш ви-
деороликтерни чогаадыр чогаадыкчы тө-
лөвилели дээш 70 муң рубль.

Музей херээ

Светлана Максимовна Мунзук — "Мак-
сим Мунзук "Дерсу Узала" хой-ниитинин ачы-
буян фондузунун директорунга "Театрның
төгүзү — сээң төөгүң" көжүп чоруур фото-
делгелге" (3 кезектиг) чогаадыкчы төлөви-
лели дээш 80 муң рубль.

Библиотека херээ

Азията Григорьевна Бадыраа — Тес-
Хемнин төп библиотека системанын мето-
дизинге "Тыва Республиканың библиотека
херээнин анык лидери" республика шко-
лазын ажыдар чогаадыкчы төлөвилели дээш
70 муң рубль.

Өөредилге болгаш эртем шинчилел- дери

Вера Александровна Кошкар-оол —
"Чөөн Сибиринин культура болгаш уран
чүүлдүн күрүнне академиязы" дээди профес-
сионал өөредилгениң федералдыг күрүнне
албан черинин Тывада филиалының дирек-
торунга "Тыва Республикада культура бол-
гаш уран чүүл албан черлеринде кадрлар
байдалын шинчилээри" төлөвилел дээш 80
муң рубль.

Тыва Республиканың Чазааның 2010 чылдың июль №310 доктаалыга өскерилгелерни кириеринин дугайында

2011 чылдың июль 7 № 441 Кызыл хоорай

Тыва Республиканың Чазааның док- таадыры болза:

1. Тыва Республиканың Чазааның 2010
чылдың июль 16-да "2010 чылда Тыва Рес-
публиканың республика бюджетинин акша-
хөреңгизинден агроүлетпүр комплекзинге
күрүнне деткимчезинин дугайында" № 310
доктаалыга дараазында өскерилгелерни
кириер:

1) уксаалыг мал ажылын деткиринге
субсидияларны бээринин дугайында
чурумче:

3-кү пунктуң үшкү абазын күжүн
чидирген деп санаар;

6-гы пунктуда:

- бирги абзацта "эртип турар саң-хөө чы-
лының эгезинде мал бажының санының
албан-езузу-биле статистиктиг көргүзүлгө-
ринден" деп сөстөрни ап кааптар;

- ийиги абзацты күжүн чидирген деп
санаар;

- 7-ги пунктуда:

- 1-ги подпунктуга ", кожуун чагырга-
зының көдээ ажил-агый эргелелинин
(килдизинин) бадылааны болгаш таңмазы-
биле шынзытканы" деп сөстөрни немээр;

- 3-кү подпунктуң ийиги абазында
"субсидия алыкчызының" деп сөстөрни
соонда "база кожуун чагыргазының көдээ
ажыл-агый эргелелинин (килдизинин) деп
сөстөрни немээр;

- 4-кү подпунктуң бирги абазында
"субсидия алыкчызының" деп сөстөрни
соонда "база кожуун чагыргазының көдээ
ажыл-агый эргелелинин (килдизинин) деп
сөстөрни немээр;

2) чылгы мал ажыл-агыйын, соңгу чүктүн
иви ажил-агыйын, хой мал ажыл-агыйын
деткири-биле субсидияларны бээринин
дугайында чурумда:

4-кү пунктуда:

- бирги абзацта "албан-езуунун статис-
тиктиг үчүдү" деп сөстөрни "санының дуга-
йында" деп сөстөр-биле солуур;

1-ги подпунктуң ийиги абазында
"күрүнениң статистика органнының

санааны" деп сөстөрни ап каа

2-ги подпунктуң ийиги

муниципалдыг тургузгунуң

шынзытканы" деп сөстөрни н

5-ки пунктуда ийиги домак

6-гы пунктуда:

- ийиги абзацта "күрүнени

органнының санааны" деп

кааптар;

- үшкү абзацта "күрүнени

органнының санап көргөни"

ап кааптар;

7-ги пунктуда:

1-ги подпунктуга ", кожуун

көдээ ажил-агый эргелелинин

бадылааны болгаш таңмазы-б

каны" деп сөстөрни немээр;

- 2-ги подпунктуда "субси

зының" деп сөстөрниң соонда

чагыргазының көдээ ажил-агый

(килдизинин) деп сөстөрни нем

3) көдээ ажил-агый продукц

сүттү, дүктү) саарганынга ба

садып алырынга, куш ажил-аг

бация чуургаларынга субсидия

дугайында чурумун 8-ки пункт

абазын ап кааптар.

2. Тыва Республиканың Ча

чылдың апрель 29 бадылааны

публиканың Чазааның чамдык до

күжүн чидирген деп санаарының

№ 287 доктаалы-биле боттанды

Тыва Республиканың Чазааның

ның даңзызының 367 пунктузуң

болгаш Тыва Республиканың Ча

чылдың июль 16-да "2010 ч

Республиканың республика б

акша-хөреңгизинден агроүлетпү

зинге күрүнне деткимчезинин

№310 доктаалын 2011 чылдың а

катап ажылгалага кириер.

3. Бо доктаалды "Тувинск

болгаш "Шын" солуннарга парл

Тыва Республиканың Чазаан

зының оралакчызы А.ДАМБА

Тыва Республиканың Чазааның 2010 чылдың март 9- доктаалыга өскерилгелер кириеринин дугайында

2011 чылдың июль 20 № 388 Кызыл хоорай

Тыва Республиканың Чазааның док- таадыры болза:

Тыва Республиканың Чазааның 2010 чыл-
дың март 9-та "Тыва Республикада амыдырал-
га эргежок чугула болгаш кол болур эм-таң
аймааның мөөңнөп болгаш үүрмөктөп са-
дарынга немелделер дугайында" № 56 док-
таалыга дараазында өскерилгелерни кириер:

а) 1-ги пунктуда "эм-таң аймаан мөөңнөп
садар организацияларга база аптека албан
черлеринге" деп сөстөрни "Тыва Респу-
бликаның девискээринде амыдыралга эргежок
чугула болгаш кол болур эм-таң аймааның
даңзызынче кирип турар эмнер аймаан саа-
рарын чорударынга аптека организациялары
чок көдээ черлерде тускай фармацевтика
ажыл-чорудулгазын чөлшээрелдиг чорудуп

турар черлерге (амбулаториялар

шер болгаш фельдшер-акушер пу

га, ниити эмчи (өг-бүлө) практик

теринге (салбырларынга), хууда

чыларга, аптека организациялары

неп садар садыг организациялар

маарыштыр" деп сөстөр-биле со

б) 2-ги пунктуда "аптека алба

деп сөстөрни "бо доктаалдың 1

зунда айыттыгган организациялар

хууда сайгарлыкчыларга" деп сө

солуур.

В) 3-кү пунктуда "республика

албан черлеринге" деп сөстөрни

2. Бо доктаалды "Тувинск

болгаш "Шын" солуннарга парл

Тыва Республиканың Ча

Даргазының оралакчызы А.МО

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ЧАЗААНЫҢ АЙТЫШКЫНЫ

2011 чылда ажилдап турар биче инновация
компанияларына субсидияларны бээринин талазы-
база эгелеп чоруур биче инновация компаниялары
грантыларны бээринин талазы-биле база ону
боттандылары-биле күрүнне деткимчезин көргүзери,
инновация төлөвилелдерин шилип алыр талазы-би
конкурстарны эрттиреринин дугайында

2011 чылдың июль 6 № 204-р Кызыл хоорай

1. Тыва Республиканың Экономика яамы-
зы 2011 чылдың июль 15-тен сентябрь 30-ге
чедир конкурстарны чарлааш, эрттирер:
- инновация төлөвилелдерин боттанды-
рырынга күрүнне деткимчезин көргүзери-
биле шилилге талазы-биле;

- Тыва Республикада эгелеп чоруур биче
инновация компанияларынга грантыларны
бээринин талазы-биле.
2. "2011-2012 чылдарда Тыва Респу-
бликада инновация ажил-чорудулгазын сайзы-
радыры" республиканың тускай сорулгалыг
программанын акша-хөреңгизи-биле кон-
курстарны эрттиреринин акшаландырыш-
кынын Тыва Республиканың Саң-хөө яамызы,
Тыва Республиканың Экономика яамызы

хандыраар.

3. Тыва Республиканың күүсекчи
гырга органны, муниципалдыг
ларның кожуун чагырыкчылары (до
езугаар) ындыг конкурстарга кире
өңчү хамаарылгазы чокка органи
ның, ол ышкаш конкурстун негел
хандырып турар хууда сайгарлык
болгаш кижилерин киржирин сүм

4. Бо доктаалды "Тувинская

болгаш "Шын" солуннарга парла

5. Бо айтышкынын күүсел

талазы-биле контролду Тыва Рес

каның Экономика яамызынга дагзы

Тыва Республиканың Ча

Даргазының бирги оралакчызы

АЙЫН-БЕЛЕК ТҮЛҮШ ШҮГЛҮП ҮНГЕН

(Россияның алдарлыг тренери Радислав Монгуштуң чырык адынга тураскааткан тыва хүрештен репортаж)

Июль 24. Совет Тываның 5 чылы аттыг стадион. Хөй спорт мастерлерин белеткээн Россияның алдарлыг тренери Радислав Алаш-оолович Монгуштуң чырык адынга тураскааткан тыва хүреш маргылдаазы. Мөге чыскаалыпты. Тыва, моол мөгелерден тыда, бо хүрешке сумо маргылдаазына киржиپ ген Украинаның, Соңгу Осетия-Аланияның елери база киржип турары солун.

ги салыг. Эң солун оюнну мөге Юнээ Батогтог биле Засилий Маргиев көргүстү. дээрге Моолдун аймак чыдыр. В.Маргиев — спорт и. Ийи шыырак мөгелер каны билдингир. Бирээзи — ык бедик, семис-чаагай, а — чолдак, тырың мага. Чанынга бичежек көстүр оюнга чаан дег мөгени ыглааш, октап кагды. Ста- лу орган көрүкчүлөр тура кээп, алгы-кышкы, шимээн- иле хол часкап, байыр тур.

ү салыг. Аныяк мөге Буян т-сураа алгаан, ийи «Ока» шинаны ойнап ап турган гези Седен-оол Кимни ок- краинаның хостуг хүрешке ну Евгений Козлятинни ың хостуг хүрешке чемпи- ниң чаңгыс чер-чурттуувус Ондар октап кагды.

тү салыг. Он алды мөге Буян Сүктерни Арзылаң дрей Хертек ойтур басып Начын мөге Ай-Демир ту Арзылаң мөге Сайын- үлүш буттан илбектээш, Начын мөге Соном Соян бо Арзылаң мөге Маадыр ка таварышкан. Ийи шыы- а-боттуг мөгелер элээн үр лар. Адак соонда дөрт- шырган соонда, Арзылаң- ам Соян чараш арганы ш, октап каапты.

гей чергелиг спорт мастери атты чаа алган Күзечи а Тываның күрүне универ- иң күш-культура факульт- оскан дугайында дипломну ганы дээш стадионга орган лер адыш часкап байыр Бо салыгда Күзечи Куулар мөге Эрес Кара-Салга кан. Тутчуп-ла турган мөге- ай, бир көөрүмге, Күзечи дээш Арзылаңның кол- даа-биле эрткеш, кылаштап арды. «Күжүң менээ ча- ын, шүглүрү-биле улаштыр дээни ол боор деп-ле с, але.

нүн мөгези база-ла ТКУ Алексей Монгуш биле аймак Чааны Баурах Ган- тарышканнар. Алексей-даа найлыг октаар эвеспе ди- увуста, хеп-хенертен Ган- шкээр шелген соонда, Монгушту ийи дискээниң ора дүжеринче албадапты. мөгениң бирээзи деп манап егеливисти моол ынчаар кагды.

ы Алексей октапкан, а дуң- дрей Монгуш сесче кирген. н Монгушка таварышса- чок, кончуг дидим хүре- Начын оон ийи эктинден онда, бөөлдеп эгеледи, ылыспай барды. Салдын- урда, дөрт-хончулашты- ачын база катап бөөлдеп чая дүжүрүп чыдырда, отен Андрей оон бодунуң ота дүштү. Начын Монгуш

үргүлчү ындыг чүве болгай, окта- дып чыткаш, карак чивеш аразында ыяап-ла удурланыкчызының кырын орта дүжер. Бо удаада Андрей ынчалды.

Хостуг хүрешке Россия чем- пионнары Аян-оол Ондар биле Александр Хуурак душчуп келди- лер. Хуурак иштинче чыыра тырт- каш октаар бодааш, күш четпейн, катап Аян-оолду салыпты. Бо ийи мөге элээн үр хүрешти. Аай-дедир хончулаштырып-даа шаг болду. Бөөлдеп-бөөлдеп салыр-ла, Аян-

рышкан. Иелээ Моолдун Шонхор хүреш школазының доозукчулары- ла болгай болар. Ша-даа бол- баанда, Арзылаң октап каапты. Ар- зылаң мөге Сайын-Белек Түлүшке Начын мөге Соном Соян таварыш- кан. Сайын-Белек буттааш, октаан. Ийи аныяк мөге Андрей Монгуш биле Буян Бурбучук душчуп келдилер. Кончуг эрес оолдар дүр- гени кончуг сегиржип ап, ачыр- дачыр тутчуп-ла турлар. Бурбучук бөөлдеп турда, Андрей оон бодун октап каапты.

Алдыгы салыг. Дөрт мөге арткан. Мөгелерни девидип үндү- рериниң бетинде Р.А.Монгуштуң оглу Субудай биле кырган-ачазы Алаш-оол Монгуш олар шөлче үнүп келди. Хамыктың кичээнгеий оларда барды.

— Хүндүлүг чонум, мээң оглум- нуң чырык адынга тураскааткан хүреште стадион сынмас кылдыр

алган турлар. Моол мөге хөделип эгеледи. Сайын-Белек шала сезик- тиг дескелексп тур. Сайын-Белек дөрт-хончу манап турар хире. Моол сегирип алыксаарга-даа, алдырт- пайн шаг болду. Хенертен моол сегирип алган соонда, Сайын- Белекти өрү көдүрүп эккээр орта, ам-на октап каары ол-дур деп бо- даан көрүкчүлөр бистерниң алгы- кышкывыс-даа аажок. Кайда чүвөл, Сайын-Белек моолдун бодун доң- гайты соп кагды эвеспе. А, богда, аалчывыс моол-даа октаптар ийин дижиб сестип орган көрүкчүлөр-даа амырап кагдывыс. Эр хей, Сайын- Белек. Чоокта чаа база бир моол мөге-биле арткаш, Сайын-Белек шүүлген, моол үжүүлешкен болбазыкпе. Моол мөгелерниң бажын билер кижы бооп-тур ийин!

Ол аразында Арзылаң мөге Эрес Кара-Салды аныяк мөге Андрей Монгуш ойтур октап каап- тып-тыр. Андрей буруузуңган ышкаш, Арзылаңны тургузуп, аңаа бир-ле чүвени аажок тайылбырлаан тур. Мөге салыкчызы келгеш, Андрейниң экинге холун салгаш, девип каавыт деп имнээн соонда, Эрес Кара-Сал октапканым шын дээни-ле ол боор, аныяк удур- ланыкчызын куспаптап каарга, ам кээп Андрей девип үндү. Стадион база катап «чалгып» шаг болду. «Арзылаңны арга-биле» деп чүвени Андрей Монгуш көргүскени ол-дур.

Чедиги салыг. Ийи мөге арткан. Андрей Монгуш Арзылаң мөге Сайын-Белек Түлүшке дораан халдап-ла эгеледи. Бир ишкээр шелер орта Арзылаң дүжер часты. Андрей улай-улай халдап-ла тур. Хенертен Сайын-Белек балдырлаан соонда, Андрейни октап каапкаш база катап шүглүп кагды.

3-4 дугаар чер алган Эрес Кара- Сал биле моол мөге Ганзорихти Монгуштарның өг-бүлөзи 25-25 муң рубль-биле шаңнады. Үжүүлешкен Андрей Монгушка Каң-Демир Куулар 100 муң рубльди тывысты. Шүүлген мөге Сайын-Белек Түлүш автомашинаны шаңналга алгаш, ачазы хоочун мөге Михаил Түлүштү олуртупкаш, стадионну бир эргий халдып тур. Шүүлген Арзылаң мөгеге Тес-Хем кожуун чагыргазы- ның даргазы В.С.Орус-оол Чүгүрүк- Хоор аътты белекке берди.

Черле ынчан Радислав Алаш- оолович Монгуштуң адынга турса- кааткан бо хүрештин шаңналдары дендии шыырак болганын демдег- левес аргажок. Алдарлыг тренери- ниң оглу аалчылары: Украинаның сумо федерациязының даргазы Е.В.Коробкога, Москваның сумо федерациязының даргазы И.Ю.Ку- ренойга, Россияның сумога улуг тренери В.Ю.Песочинскийге ача- зынга тураскааткан тыва хүрешти сонуургап, хүндүлөп чедип келгени дээш, өөрүп четтиргенин илередип, тускай белектерни сөңнеди.

— Чырык чер кырында хүрешке мындыг ынак чон бар деп билбейн чораан мен, хүрешке ынак болга- ныңар дээш өөрүп четтирдим. Ма- галыг чараш хүреш болду. Радислав Алаш-оолович Монгуш ындыг хүрешке езулуг төлептиг кижы. Оон ады чүректеривиске кезээ мөңгеде уттундурбас артар — деп, Игорь Юрьевич сеткил хайныгышкын- биле чугаалады. Шынап-ла, уттун- дурбас чараш хүреш болду.

Светлана БАЛЧЫР.
Татьяна БАЙЫНДЫНЫҢ
тырттырган чуруу.

Арзылаң мөге Эрес Кара-Сал маргылдааның тузуп көдүрүп тур.

оол тура дүжер. Адак соонда Хуурак чая тепкеш, октап кагды.

Бешки салыгны эгелээриниң бетинде Р.А.Монгуштуң оглу Субудай Радиславович сөс алгаш, мынча деп чугаалады:

— Эргим чонум, ачам Радислав Алаш-оолович дыка хөй оолдарны хүрешке өөредип турган кижы. Оларның аразындан Хүреш-оол Дондук-оол деп өскүс оол чоокта чаа хостуг хүрешке делегей чем- пиону болган. Хүреш-оол Дондук- оол тренериниң чагыг-сөзүңге шынчы болуп, төлептиг мөге бол- ганы дээш Хүреш-оолга бистиң Монгуштарның өг-бүлөзиниң мур- нундан бо кара өңнүг автомашинаны белекке берип тур бис — дээрге, көрүкчүлөр шимээн-дааш- тыг тура халчып кээп адыш часкап турда, стадион «чалгып» шаг бол- ду. Черле харын шөлде бир ак, бир кара автомашина тургузуп каан турганын эскергеш, чүге ийи ма- шина чоор, үжүүлешкен мөгеге база автомашина бээр дээн-дир аа деп бодап орган кижы мен. Хүреш- оолдун аксының кежи ол турган чүве ышкажал.

Бешки салыгда сес мөге арткан. Арзылаң мөге Андрей Хер- тек Моолдун аймак Чааны Б. Ган- зорихке таварышкеш, буттакаш, октадыпты. Арзылаң мөге Эрес Ка- ра-Салга Александр Хуурак тава-

чыгылып келгениңер дээш улуу-биле өөрүп четтирдим. Бо хүрешти эрттиреринге дузалашкан ажи- төлүмге, дөргүл-төрелдеримге кур- лак чедир мөгейип тур мен. Мындыг тыва хүреш маргылдаазын чылдың-на эрттирип турар кылдыр чаңылчыдар бодап тур мен. Ынча хөй акша-хөреңги тывары берге- даа бол, демниңде ажырбас боор деп бодап тур мен. Чүге дизе аша- ктың хар-назыны оранчок улгаткан, улуг уйгузун удуй бээр миыда. Ын- чангаш оглум адынга тураскааткан хүрешти чылдың-на эрттирер деп бодап алдым (стадионда орган чон туруп кээп, адыш часкап, деткиди).

Ам 5-8 дугаар черлерни ээлээн мөгелеривиске беш-беш муң рубль болгаш бир-бир хойларны берип тур мен. Тускай шаңналдарны 17 харлыг Ай-Чүрек Сандаковка, Украинадан Виталий Олейникке тыпсырын чөпшээрер көрүңер— дээрге, чыылган чон адыш часкааш- кыннары-биле харыылады.

Дөрт мөге девип үндү. Ол дээрге Арзылаң мөгелер Сайын- Белек Түлүш, Эрес Кара-Сал, чоокта чаа болуп эрткен 85 кило- грамм чедир деңзилиг мөгелер хүрежинге шүүлген Өвүр оглу Андрей Монгуш, Моолдан келген мөге Ганзорих олар-дыр.

Сайын-Белекке моол мөге таварышты. Иелээ кезек көржүп

БОТТУҢ СААРЫЛGAZYH ТУРГУЗАР

Амгы үеде амыдыралды сегидер, көдүрер, чаагай чурттаар, рыноктуң саарыл- газын көдүрер, спортту сайзырадыр, тудуг-суурну экижидер деп турары бо бөдүүн хамааты кижиниң сеткилинге эки, идиглиг болуру чөптүг-дүр.

Бистиң тыва чонувус бурунгу төөгүдөн бээр чүткүп чоруур амы- дыралчы арга-шинээвис чер болгаш мал ажылы-биле холбаалыг болгаш черле бергелерге торулбас ужуру- вус ол. Ынчалза-даа амгы сайзы- раңгай үеде бодувуста бар тараа биле эъттин чиг эдин болбаа- зырадып шыдавайн турарывыс бисти арай безеректедип турар.

Ийе, тарааны шаанда, коллек- тивтиг үеде, даг дег кылдыр өстү- рүп, Тывадан үндүр садып-даа турдувус. Ам хуузунда амыдырал- дыг апаргаш, тараа тарыыр кижы эвээжээн. Ол тарып алган тарааны далган кылдыр болбаазырадыр дээрбе чогуңдан ындыг деп бодаар мен. База ол ышкаш ону тарып өстүрерде барык чартык чыл хире үе негеттинер. Ону бодааш, чамдык саарлыкчылар белең далганны Алтайдан садып алгаш, оон-биле быжырган чем аймаан бүдүрүп ту- рар. Ынчалза-даа ону хандыр сай- гарып, бодап олурарга, «боттуң чүвези ботка херек, кижы чүвези кидиреме» дээн ышкаш, айыыл- халап, кандаашкын ышкаш үелер келзе, садып ап турарывыс ол сайгарлыкчы бараанын үнээргедип, өртээн талыйтыр адаза-даа, домей- ле садып алып апар сен. Ынчангаш боттуң бүдүрүлгезин ажыдып алга- ны дээр деп бодаар мен. Ол бү- зүрелдиг, эптиг, орулгалыг-даа бо- лур. Шаанда турган ышкаш дээр- белерни ажылгалга киризе канды- гыл? Оларны көвүдөдир үндүргеш, чер ажил-агыйларынга тарадып бээр болза, черле бир-ле аргазын тыва-ла бээр ыйнаан. Өстүрүп алган тараазын далган кылдыр болбаазырадыр арга-дуржулганы амгы үеде Каа-Хем кожуунда Пиро- гов көргүзүп тур ышкажал. Шаанда ол ынай, биче шөлдүг турган болза, ам оон шөлү 200 га четкен. Ол ажылдың дүжүктүрүп, орулгалыын херечилеп турары ол.

Ам малывыстың берип турары 4 чүзүн продукциязын сайгарып көрээлиңер. Ол бисти бүрүнү-биле тоттурар, кедирер, чылыглаар ужурулуг. Сүттү болбаазырадыр кылдыр Ильинкада ферманы тудуп турар-дыр. Ол чорук өске кожуун- нарга база нептерээр болза, Аба- кан, Минусинскиден сүт продук- циязын садып албастай бээривиске, боттуң бүдүргөн сүдүнүң өртээ чайгаар чиигей бээр болгай.

Мал малдап турарлар дүк биле кешти дужаар черлер тыппайн, октап-даа турган таварылгалар тур- гулаан. Ам харын, шаанда өгбеле- ривистиң ону канчаар кылып, ажыг- лап ап чораанын сактып, өттүнүп кылып бар чыдыр бис. Ону улам хөгжүдерде дүк, кеш эттээр станок- тарны мал ажил-агыйлыг кожуун- нарга тус-тузунда тургузары кү- зенчиг.

Бады БАГЫТ-ООЛ.

Кызыл хоорай.

Сарыг шажын

БУЯНЫ УЛУГ,
САЛДАРЫ КҮШТҮГ БОЛУР

Чоннуң Эрзин хүрээни деп адаары сарыг шажын хүрээниң девискээринге Бурятияда Иволга дацанының шажын институтунун доозукчуларының эгелээшкини-биле Манла азы эмчи бурганын олуртур талазы-биле буянын ажил чоруп турар.

Лама-башкы Хайдып Чанзының, азы чоннун адап өөргөнгө-биле Омак башкының тайылбырлап турары-биле алырга Иволга-ның шажын институтун 15 чыл бурунгаар дооскан эжишкилер Бурятияда, Якутияда, Моолда болгаш Тывада ажилдап-чурттап чоруур лама-башкылар юбилейлиг чылын тава-рыштыр Тыва чуртунга, чонунга бир тураскаалдыг, буянын чүүлү кылып сорулганы салган. Хөй санныг ужуражылгалар-ның, сүмележишкени-нерин түннелинде эмчи бурганының омур-хевирин Тыва черге чаларадып олуртур деп дугурушкан.

Бо хүннерде Манла бурганының ширээзинин тудуу доосту берген. Ниитизи-биле Бурганын омур-хевир ширээзи-биле катый беш метр болур. Оон бир онзагай талазы чүл дээрге бурганын омур-хевирин тыва чурукчуларның күжү-биле сиилбил кылып дээнинде. «Бурганын омур-хевирин кандыг материал-биле кылза экил дээрзин база элээн сүмелештивис — деп, Омак башкы тайылбырлап турар.

— Мрамор, хола дээн ышкаш материалдарны-даа көрүп, оон шынарларын сайгарып көрдүвүс. Бурганын ажык дээр адаанга олурарын барымдаалап, эң быжыг, изиг хүн караанга, хат-шуурганга шыдамык материал — бетон-дур» деп көргөш, ону шилип алган бис. Эмчи бурганының тудуун тыва

чонувустун кадыгы дээш, сүлдэзи бедик чорзун дээш, айыыл-халап чайлап чорзун дээш мөргүлдөр номчуп тудуп эгелээн бис. Ынчаарга маңаа чоннун киржилгези база чугула дээрзин онзалап демдегеп каайн. Чүге дээр-ге чүгле башкылар тудар болза, база эки, буяны турар, ындыг-даа болза, чоннун кириген үлүү ажил-үүлестин буянын улам көвүдөдир, чонга ачылыг салдары күштүг болур. Ынчангаш чонну бо ажил-чорудулгазынга кижирин, хире-шаа-биле дузала-жырын дилээр-дир бис. Ол болза акша-төгөрик-даа, тудуг материалдары-даа болуп болур.

Тудуг чорудулгазынын дугайында тайылбырлаар болза мындыг: Бурганын ишти хос болур, оон кара-ның дужунга бир янзы, мээзинин дужунга бир янзы, ишти-баарынын, чүрээнин дужунга аңгы-аңгы ном-судурларны суп каар. Ши-рээзинин тудуу доозулган.

Аңаа буян-кежик хаптарын, тараа-быдааны, янзы-бүрү чер-лерден, оон иштинде Соңгу Тибет-тен элезин довуракты, даштарны, келин кыстың, лама-башкының хеп-сынын дээш, езулал аайы-биле көрдүнгөн чүүлдерни сугар. Бо чүүлдерни база чон эккеп турар.

Чечена БАДЫ.

Кем-херек
цүлгедишкени

ЧЕТКИ САЛГАШ...

Июль 25-те полицияның тускай кезээ болгаш арга-арыг даамыл-дарынын каттышкан бригадасы күрүнениң «Азас» заповеднигинин девискээринде Сооруг деп черге хонуп алган, дугаар, им демдек чок Ан-2 самолөдун туткан.

Оон иштинде чөлшээрел бижии чок аңчы карабин, медээ бээр ра-кета болгаш Кызыл дептерже кир-ген 7 бел база 13 мыйыт, 74 кадыр-гы бар болган. Балыктарның эксперт-ихтиологтун үндүргөн түн-нели езугаар оларның четки дузазы-биле туттунганы илерээн.

Тыва Республиканың аңнааш-кын болгаш балыктаашкын талазы-биле күрүне комитетинин Тожу кожуунда салбырының начальниги Буян Кара-Салдың чугаалап ту-рары-биле алырга, Ан-2-ни Ачинск хоорайның 60 харлыг чурттакчызы башкарып чораан. Оон-биле кады Красноярск крайның Курагин ра-йонунун Тагасук суурнун 55 хар-на-зынның хамаатызы туттурган. Олар Красноярск крайның Подгорный суурун оон мурнунда Тывага балыктаары-биле эккеп кааны 7 туристерни алыр дээш келгеннер. Ужар чүүл «Саянский кедр» деп ажык хөй-ниити организациязынын эт-хөреңгизинге хамааржыр.

ӨӨРҮШКҮМ ҮЛЕЖИЙ

Экии, эргим «Шын» солуннун редакциязы! Силерниң солунунарны чагыдып ап, үргүлчү но Тывавыста чүү болуп турарын билип ап турар бис. С чылдың февраль 3-те төлдүг болган өөрүшкүм үл дугайында чогаадып алган шүлүүмнү чырыкче үндүрү диледим. Оон-биле кады «Шын» солунну чагыдып ал чер-чурттугларымга сүмелээр-дир мен.

Алдын хүннүн үнүп келген херели дег,
Аяс дээрде мурнап чыраан сылдызы дег,
Авазынын, ачазынын шинии болган,
Аас-кежим дун төлүм — Алдын-Сайым.

Муңгак хүнде чырык, эргим хүлүмзү
«Муңчулбал» деп турган ышкаш сагын
Эргеленип, хыйтыңайнып ыглай бээр
Эмин эрттир чаптаар-дыр мен, чассыг

Дозур кара борбалчыңнаан карактарың,
Долбанналган дөңнер ышкаш чаактарың,
Дедир-даван үнгүрү дег сыртылаажың
Дүне безин дүжей бээр мен, өлчей-кежим.

Арбай-оол ШО

Хемчик суур.

Онза болу

БОЙДУС ХАЛАВЫНДА
КОГАРААН

Июль 24-те Тес-Хем кожууннун «Чодураа» унитарлыг бүдүрүлгезинин малчыны Сайын Сан-коданынга бойдустун халавындан 84 хой кога

Чүвениң болган ужуру мындыг: кончуг сугур чаас чай бээрге, өг чанынга девээлеп чыткан малдар аалдан ырак эвесте хадылар адаан-га чаглатканы-биле тарады маң-нажы берген. Агаарның шимчээш-кининден ийикпе, азы хат аайы-биле чаңныкты хойларже аппар-ганы ол ийикпе, кызаңнаашкын чыжырт кынган соонда, 15 метр узун хады чартыландыр чарлып чаштай берген. Чаңныктың күжү ол хире болганын 30 кил деңзиг бир хой ол хадының чанындан 10 хире метр черде салбарара берген чыт-каны херечилеп турар. Кажан чаас эрте бергенде санал көөрге, чаң-ныктың дүшкен черинин чоогунда 84 хой өлгөн чыткан. А өгнүң ээле-ри харын-даа онча-менди артканы өршээлдиг.

Бо болушкуннун дугайында көдээ ажил-агый бүдүрүлгезинин удуртукчузу Көдээ ажил-агый яамызынга дыңнадырга, тускай бөлүктү тургускаш, ынаар чоруткан. Амдызында ол болушкунга хамаарыштыр ындыг-мындыг деп түннелдерни үндүрери элек, чүге

дизе чаңнык дүшкө-угда ол хире хөй ба-ралынын дугайында, Тывага-даа, Россия-көрбээн. Ындыг болза-ның массалыг инфо-сектеринге 2007 чылд-чаңнык дүшкенинде-хой база кадарчызы чүүлдер үнүп турган б

Көдээ ажил-агый специалистеринин ды-ры-биле, мал ажил-а-турар бо бүдүрүлгеге эгидер аргажок. 2004 бойдус халавындан к-раачыннарга болгаш төлевирлерни берип ту-федералдыг төп ону-кажан чүгле камгала-алган болза, камгала-нарындан ынчан кога-дилге акшаны бээр кы-пирлээн. А республика-комиссиязынын ажилы-линде бо когараан а-чидиргинин кезек чамды-бээринин аргазын көөр-Бис

Бодалдар дизи

Дашка дамды күш-биле эвес, доктаамал бадып турары-биле дээр.

Джордано Бруно.

Сагыш-сеткил эрткен үени

сактып чоруур болгаш база бодап турар.

Эжинден белек — а-күзээни-дир.

«Шын» солунну дамчыштыр дилеп ту

Бистин ынак дуңмавыс, акывыс Владимир Мурзунаев! 1962 чылдың октябрь айның 9-та төрүттүнгөш, Хөр-Тайганын 3-зынын 5-ки клазын доозуп тургаш, 1976 чылдың май айның 17-суунга озал-ондакка таваарышкаш, мөчү-сөөгү тывылбайн бээр-ле хөй чылдар дургузунда оон дөргүл-төрелдери качып бис. Ол болушкун дугайында билир, көргөн чонну солун-бижирин дилеп тур бис.

Акызы Борис Мурзунаев

«ЭНЕРГОТУДУГ» кызыгаарлаттынган харыскалгалыг ниитилел КВАРТИРАЛАРНЫ ТУДУГ КЫЛЫКЧЫЗЫНДАН

Объектинин ады	Өрээлдер саны	So	S кухня	Каьттар
Кызыл хоорай, Энергетиктер мкр. бажың 13, 4 каьт тууйбу бажың	1	43,26	9,96	1,2,3,4
	2 тип 1	84,63	11,50	1
	2 тип 2	74,78	12,27	1,2,3,4
Дужаар хуусаазы 2011 ч. 3 кв.	3	97,80	11,50	2,3,4

1 дөрбелчин метрде өртээ 34 500 рубльден өрү Каш базым черде быжыг гаражтар бар.

ОЛ БАЖЫНДАН КВАРТИРАЛАР САДЫП АЛЫРЫНЫҢ ТАЛАЗЫ-БИЛЕ ДАРААЗЫНДА ТЕЛЕФОННАРЖЕ ДОЛГААР:
тел/факс: (39422) 4-85-29,
8-923-268-90-73, 8-923-386-80-48, 8-905-920-41-01.
Кызыл хоорай, Колхозная кудумчузу, 2 «а».

ШЫН

Индекс 667000.
Кызыл хоорай,
Красноармейская, 100.

ТУРГУЗУКЧУЗУ: Тыва Республиканың Чазаа.
Кол редакторнун хүлээлгезин күүседип турар В.О.КУУЛАР.

РЕДАКЦИЯНЫҢ ТЕЛЕФОННАРЫ: кол редактор—2-01-35, редак-торнун оралакчызы — 2-19-87, тел: факс (394-22) 2-17-94, бухгалтерия — 2-17-91, e-mail: shyntuva@mail.ru; shyntuva@yandex.ru;

КИЛДИСТЕР: ниитилел-политиктиг килдис—2-18-10, культура, өөре-дилге — 2-03-88, чагаа — 2-17-09, көдээ ажил-агый — 2-17-09, очулга — 2-03-87, үлетпур — 2-40-77.

Солун келбейн барганда, 3-14-94 телефонче долгаар.
Неделяда үш катап үнер. Хемчээли парлаан 2 ама.

Тираж 6620. Чагыг 84. Номерни парлаггаже дужааганы: график езугаар — 21.00, херек кырында — 18.00.

АГАР САНЫВЫС: № 40703810900000010000 ОАД
«Тувакредит», Кызыл ИНН—1701008465; корр сч 3010181070000
БИК 049304740.

Россия Федерациязынын Парлалга, телерадио-дамчыдылга-массалыг коммуникациялар херектеринин талазы-биле яамызынын Сибириде регионнар аразынын девискээр эргелели «Шын» солун-чылдың май 14-те эде бүрүткээн.

Херечилелдин дугаары — ПИ № 16-0510. Индекс 11530, 3117
«Тываполиграф» ААН-ге парлаан. (Кызыл, Шетинкин-Кравче-Солунда парлааттынган материалдарның авторларының бо-редакциянын туружу-биле дүүлпейн барып болур. Айыттыганы-болгаш өске-даа фактылары, дыңнадылары дээш авторлар-харыылаар.